

<https://doi.org/10.18778/0208-6034.19.02>

Maria Magdalena Blombergowa

**PÓŁ WIEKU KIERUNKU ARCHEOLOGII
W UNIWERSYTECIE ŁÓDZKIM**

I

W marcu 1995 r. minie 50 lat, od chwili gdy prof. dr hab. Konrad Jażdżewski zaczął w Łodzi wykładać archeologię¹.

Nie ucichły jeszcze echa wojny, a Łódź cieszyła się wolnością zaledwie kilka tygodni, gdy do tego miasta, w końcu lutego 1945 r. przybył Konrad Jażdżewski. Znalazł się w gronie ludzi nauki i kultury, którzy podjęli trud zorganizowania tu wyższej uczelni. Z wewnętrznej potrzeby działania na rzecz popularyzacji ukochanej dyscypliny naukowej i za namową kolegów profesorów, w marcu 1945 r. zainaugurował wykłady z archeologii pradziejowej. Odbywały się one w świetlicy fabryki przy al. Niepodległości i w salach technikum Włókienniczego przy ul. Żeromskiego. W tym samym czasie Profesor objął opiekę nad zbiorami muzealnymi zgromadzonymi w budynkach przy Placu Wolności i na Piotrkowskiej 17. W kwietniu tegoż roku Wydział Kultury Miejskiej Rady Narodowej powołał go na stanowisko dyrektora Muzeum. Wielce mu pomocnym i nieocenionym pracownikiem Muzeum stał się Stanisław Madajski.

Okres od marca był dla prof. dr hab. Konrada Jażdżewskiego czasem wyczerpanej pracy organizacyjnej i naukowo-badawczej w Miejskim Muzeum

¹ Dzieje powstania i działalność w pierwszym 25-leciu omówione zostały w artykułach: K. Jażdżewski, *Dziesięć lat pracy łódzkiego ośrodka archeologicznego*, [w:] *Na 10-lecie Łódzkiego Ośrodka Archeologicznego*, Łódź 1956, s. 7–13; M. Blombergowa, T. Oziemska, *Dzieje Katedry Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1970*, „Światowit” 1971, t. 32, s. 199–218 i mapa; por. też B. Baranowski, K. Baranowski, *Pierwsze lata Uniwersytetu Łódzkiego*, Łódź 1985; tychże, *Uniwersytet Łódzki 1945–1980*, Łódź 1980; tychże, *Trudne lata Uniwersytetu Łódzkiego (1949–1956)*, Łódź 1990. Niniejsze opracowanie bazuje głównie na materiałach archiwalnych Katedry Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. Wykorzystane publikacje uwidoczniono w przypisach.

Prehistorycznym (późniejszym Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym) oraz przy tworzeniu od podstaw nowej placówki naukowo-dydaktycznej.

Dekret Prezydium Krajowej Rady Narodowej o powołaniu do życia Uniwersytetu w Łodzi ogłoszony został 24 maja 1945 r. Akt ten poprzedzono nadaniem grupie uczonych tytułów profesorskich. Pierwszego kwietnia Konrad Jażdżewski otrzymał tytuł profesora kontraktowego i nominację na kierownika Zakładu Prehistorii UŁ. Zakład ten organizacyjnie związany był z Wydziałem Humanistycznym. „Wobec unii personalnej” – jak napisał sam Konrad Jażdżewski², który kierował i Zakładem Prehistorii, i Muzeum – obie placówki mieściły się w gmachu przy Placu Wolności 14. Związek był nie tylko personalny. Oto co na ten temat wspominał K. Jażdżewski: „Zakład Prehistorii [...] korzystając z wszelkich jego [muzeum] urządzeń, [...] nawzajem też łączył swoje zbiory książek i zabytków oraz sprzętu badawczego z muzealnym z zachowaniem oczywiście odrębności inwentarzowej. Symbioza okazała się obustronnie bardzo korzystna. Dalsze lata przyniosły wielorakie powiększenie się składu personalnego, zasobów i środków finansowych zarówno Muzeum, jak i zakładu uniwersyteckiego. Studenci wyszkoleni przy łódzkiej Katedrze Prehistorii znaleźli niemal w komplecie zatrudnienie w obu instytucjach”³.

Powróćmy jednak do pierwszych miesięcy działalności Zakładu i starań profesora K. Jażdżewskiego o pozyskanie współpracowników. Otóż poszukując asystentów, dzięki pomocy pani Kazimiery Zawistowicz zatrudnił na tym stanowisku mgr Janinę Kamińską, wychowankę prof. Włodzimierza Antoniewicza z Uniwersytetu Warszawskiego. Magister Kamińska rozpoczęła pracę w kwietniu 1945 r. O zakresie swych obowiązków napisała we wspomnieniach: „zostałam przyjęta i zatrudniona przy porządkowaniu biblioteki zarówno muzealnej, jak i rosnącego działu bibliotecznego Katedry Uniwersyteckiej. Były tam głównie pozycje z niemieckiej literatury, brak było polskich [...] Biblioteka rosła [...] Z biblioteki korzystał profesor K. Jażdżewski, przygotowując wykłady dla zgłaszających się nielicznie studentów archeologii. Ale korzystali z nich również etnografowie i historycy. Nie było innych pomocy dydaktycznych [...]”.

Dalej pisała o swoich zajęciach jako asystentki: „Wykłady odbywały się w salach świetlicowych fabryki w Alei Niepodległości, gmach Muzeum bowiem musiał ulec gruntownemu remontowi. Nosiłam więc paki książek dla Profesora i zabierałam po wykładzie na Pl. Wolności”⁴.

² K. Jażdżewski, *Dziesięć lat...*, s. 7.

³ Tamże.

⁴ J. Kamińska, *Wielki miłośnik archeologii*, [w:] *Chrześcijanin. Konrad Jażdżewski (1908–1985)*, Niepokalanów 1993.

Jednocześnie mgr Janina Kamińska zgłębiała problematykę archeologii wczesnego średniowiecza. Przygotowała z tego okresu rozprawę doktorską, którą obroniła na Uniwersytecie Łódzkim w 1951 r.⁵

Pierwszymi słuchaczami archeologii w Łodzi byli: Aleksander Gardawski, Maria Rutkowska (później Chmielewska), Andrzej Nadolski, J. Bursze, Hanna Koszańska (później Koszańska-Ząbkiewicz) i Wanda Sulikowska.

Przez pół wieku funkcjonowania nasza placówka kilkakrotnie podlegała reorganizacji i zmieniano jej nazwę. Już w 1952 r. przemianowano ją na Katedrę Archeologii Polski. W 1951 r. na kilka lat wstrzymano rekrutację na pierwszy rok studiów. W związku z tym Katedra pełniła – na odcinku dydaktycznym – funkcje usługowe dla słuchaczy innych kierunków uniwersyteckich. W roku akademickim 1956/1957 archeologię, jako samodzielny kierunek reaktywowano i do dziś Katedra szkoli młodą kadrę archeologów. W roku akademickim 1960/1961 utworzono w Katedrze dwa Zakłady: Zakład Archeologii Polski Pierwotnej i Starożytnej, kierowany przez prof. dr. hab. Konrada Jażdżewskiego i Zakład Archeologii Polski Średniowiecznej – przez ówczesnego doc. dr. Andrzeja Nadolskiego. W roku 1967 Katedra Archeologii Polski została przemianowana na Katedrę Archeologii. Obecnie na Uniwersytecie Łódzkim funkcjonuje obok niej także Zakład Prahistorii.

Od powstania Katedry do 1 września 1970 r. funkcję kierownika sprawował prof. dr. hab. Konrad Jażdżewski. Po jego rezygnacji kierownikiem mianowano prof. dr. Andrzeja Nadolskiego, a następnie ówczesnego doc. dr. Jerzego Kmiecńskiego. Z dniem 1 stycznia 1992 r. stanowisko to powierzono prof. dr. hab. Leszkowi Kajzerowi. Kierownikiem Zakładu Prahistorii, od 1 września 1993 r., jest prof. dr. hab. Romana Gupieńcowa.

Pierwsze magisteria z archeologii otrzymali w 1949 r. Andrzej Nadolski i Aleksander Gardawski. W kolejnych latach, tj. między 1949 a 1953 r. ukończyli tu studia: Waldemar Chmielewski, Jan Trzeciakowski, Romana Barnycz (Gupieniec), Eleonora Byrska (Kaszewska), Jerzy Kmiecński, Jerzy Pfeifer, Andrzej Abramowicz, Lidia Gabałówna, Aldona Chmielowska, Henryk Wiklak, Andrzej Zbierski, Tadeusz Poklewski i Barbara Lepówna.

Jak wiemy z wypowiedzi K. Jażdżewskiego, na absolwentów archeologii czekały posady w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym i w innych instytucjach archeologicznych. Wielu znajdowało zatrudnienie w placówkach uniwersyteckich. Znaczny procent pracowników naukowo-dydaktycznych, naukowo-badawczych, technicznych, a także laborantów Katedry – to kadra wyszkolona w Uniwersytecie Łódzkim.

W pierwszych latach funkcjonowania, obok prof. dr. hab. Konrada Jażdżewskiego i mgr Janiny Kamińskiej, zatrudnieni w Katedrze byli:

⁵ J. Kamińska, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, Łódź 1953.

Aleksander Gardawski – jako młodszy asystent, Stanisław Madajski – zastępca asystenta i Andrzej Nadolski – jako asystent wolontariusz. W roku akademickim 1948/1949 nastąpiły pewne zmiany: A. Nadolski i S. Madajski zostali młodszymi asystentami, natomiast przestał pracować w niej A. Gardawski przechodząc do Muzeum Archeologicznego. W 1950 r. odeszła z Uniwersytetu J. Kamińska, aby ustąpić miejsca młodszemu⁶. W roku akademickim 1949/1950 młodszym asystentem był Waldemar Chmielewski, a w 1950/1951 Andrzej Abramowicz. Obaj po roku podjęli pracę w innych instytucjach archeologicznych.

Przerwa w rekrutacji studentów w latach 1951–1956 zamyka w pewnym sensie pierwszy etap rozwoju łódzkiej placówki uniwersyteckiej. Skończył się okres pionierski, w którym nieliczne grono pracowników pod kierunkiem prof. dr hab. Konrada Jażdżewskiego tworzyło Katedrę Archeologii od podstaw.

W tym okresie zaczęto organizować bibliotekę, gromadzić sprzęt terenowy, pomiarowy, kwatermistrzowski, biurowy i laboratoryjny. Wiele elementów wyposażenia Katedry pochodziło z demobilu lub ze zdobyczy wojennych. Aparaty pomiarowe, np. teodolit firmy „Panker i Cwierkow”, były tak stare, że pamiętały zapewne carskie czasy. Wiekowa była maszyna do pisania i rowery. Z przydziałów wojskowych pochodził natomiast samochód terenowy dla koła naukowego studentów archeologii.

Pierwsze pokolenie absolwentów od tych, którzy przychodzili na studia w drugiej połowie lat pięćdziesiątych różniło się zasadniczo. Było to pokolenie ludzi dojrzałych, jeśli nie wiekiem, to przeżyciami wojennymi. Niektórzy studiowali już przed wybuchem wojny, czasem na innych kierunkach. Niemal każdy z nich łączył naukę z pracą, do czego zmuszała ich sytuacja materialna lub rodzinna. W tych okolicznościach owi studenci równie szybko dojrzewali w dziedzinie naukowej. Podejmując samodzielne badania i przyjmując kierownictwo ekspedycji badawczych, w krótkim czasie dochodzili do poważnych osiągnięć naukowych. W rezultacie stworzony przez prof. dr hab. K. Jażdżewskiego ośrodek coraz wyraźniej zaczął się wysuwać na jedno z czołowych miejsc w Polsce.

Nie bez znaczenia pozostawało i to, że sam mistrz Konrad Jażdżewski był uczonym, który miał na swym koncie duże sukcesy badawcze i poważny dorobek publikacyjny zanim zaczął tworzyć łódzki ośrodek. Szybko też rozwijała się jego kariera naukowa. Już 1 czerwca 1946 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1957 r. zwyczajnym.

Należał do pokolenia naukowców uniwersalnych. Prowadził badania różnych epok i kultur pradziejowych oraz wczesnośredniowiecznych. Najwięcej uwagi poświęcał neolitowi, którego problemy poznawał również w licznych

⁶ J. Kamińska, *Wielki miłośnik...*, s. 227.

podróżach naukowych po Czechosłowacji, Niemczech i krajach skandynawskich. Rezultatem była publikacja poświęcona kulturze pucharów lejkowatych. Przedstawiona w niej klasyfikacja i systematyka materiałów do dziś stanowi punkt odniesienia dla młodych pokoleń badaczy.

Jako przedstawiciel kierunku autochtonicznego w archeologii polskiej interesował się zagadnieniami etnogenezy Słowian, problemem ciągłości rozwojowej pradziejowej kultury słowiańskiej w dorzeczu Odry i Wisły. Swoje przemyślenia i poglądy wyłożył w licznych publikacjach: w kilkudziesięciu wydawnictwach książkowych, w setkach artykułów. Przedstawiał je również w wykładach kursowych i monograficznych dla słuchaczy studium archeologicznego i dla innych gremiów, także w referatach wygłaszanych na sympozjach, seminariach i kongresach międzynarodowych. Wyrazem rozległości i głębokości jego wiedzy archeologicznej są wielkie syntezy – dzieła podręcznikowe, np. *Pradzieje Europy Środkowej*⁷, *Z problematyki początków Słowiańszczyzny i Polski*⁸, *Poland*⁹ i inne¹⁰.

Odnaczał się również dobrym talentem organizacyjnym, co widoczne było w życiu codziennym Katedry i Muzeum oraz pracach terenowych. Cechowała go dynamika i śmiałość decyzji. Był też niestrudzonym propagatorem archeologii, a jako wspaniały gawędziarz zdobywał dla niej słuchaczy i miłośników na każdym miejscu i w każdym rejonie badań.

Swą ogromną wiedzę pragnął przekazać studentom i do wykładów przystępował zawsze dobrze przygotowany i wyposażony w wiele książek i materiałów ilustracyjnych. Wykładał żywo i barwnie, często jednak odbiegał – w licznych dygresjach, nawet bardzo odległych – od tematu. Najbardziej interesujące były te wykłady, w których omawiał frapujące go problemy i zagadnienia. Na seminariach dawał możliwość wypowiedzenia się uczniom o ukształtowanej już osobowości – takim, jacy napłynęli na uczelnie w pierwszych latach powojennych¹¹.

Będąc znawcą materiałów i problematyki archeologicznej w bardzo szerokim zakresie, bolał nad tym, iż jego uczniowie stawali się specjalistami coraz węższych dziedzin. W ciągu 27 lat pracy w Katedrze Archeologii wychował 6 profesorów, kilku docentów, ok. 10 doktorów i ok. 50 magistrów.

⁷ K. Jażdżewski, *Pradzieje Europy Środkowej*, Wrocław 1981.

⁸ K. Jażdżewski, *Z problematyki początków Słowiańszczyzny i Polski*, cz. I, „Acta Archaeologica Lodziensia” 1968, nr 18.

⁹ K. Jażdżewski, *Poland*, London 1965.

¹⁰ Pełna bibliografia por. M. Abramowiczowa, *Bibliografia prac prof. dr. Konrada Jażdżewskiego*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” [dalej PiMMAiEŁ] 1978(1979) nr 25, s. 15–34.

¹¹ A. Nadolski, *Wspomnienia. O Profesorze Konradzie Jażdżewskim*, [w:] *Chrześcijaństwo...*, s. 210.

Z grona pierwszych słuchaczy i pracowników Katedry profesorem został Aleksander Gardawski. Po ukończeniu studiów w Łodzi pracował w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym. W 1950 r. został kustoszem w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, a na początku 1959 r. kierownikiem Katedry Archeologii Polski i Powszechnej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. W roku 1967 mianowano go profesorem nadzwyczajnym, a w 1973 r. zwyczajnym. Na stanowisku kierownika katedry w pełni rozwinął swe talenty pedagogiczne, organizatorskie i naukowe. Wyszkołił spore grono uczniów i podjął szereg problemowo ważnych badań naukowych. Dzięki jego staraniom Katedra w Lublinie stała się placówką o dużym znaczeniu, która przygotowała (i nadal to robi) liczne grono młodej kadry archeologicznej. Przedwczesna śmierć prof. A. Gardawskiego w 1974 r. pozbawiła naukę polską uczonego dużej klasy i utalentowanego badacza.

Najdłuższy staż pracy w Katedrze w Łodzi miał prof. dr hab. Andrzej Nadolski, który karierę naukową zaczynał jako asystent wolontariusz, później młodszy asystent, starszy asystent i adiunkt. W 1954 r. na podstawie całokształtu dorobku naukowego i dydaktycznego został mianowany docentem, w 1962 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1970 zwyczajnego. Od 1960 r. kierował Zakładem Archeologii Polski Średniowiecznej. Wykłady i seminaria dla studentów archeologii prowadził nadal po objęciu w 1966 r. funkcji Kierownika Zakładu Archeologii Polski Środkowej w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN. Po przejściu na emeryturę w swej macierzystej instytucji, wykładał nadal w Uniwersytecie Łódzkim, gdzie był zatrudniony w wymiarze 1/3 etatu aż do ostatnich dni życia. Zmarł 24 grudnia 1993 r.

Zainteresowania naukowe prof. dr hab. A. Nadolskiego skierowane były na archeologię średniowiecza. Z czasem stał się znawcą uzbrojenia, broni i sztuki wojennej. Badania w tym zakresie realizował głównie w ramach pracy w Instytucie Historii Kultury Materialnej w zespole młodych pracowników naukowych. Pod jego kierunkiem powstało wiele rozpraw magisterskich oraz dysertacji doktorskich i habilitacyjnych.

Profesor A. Nadolski okresowo pełnił funkcję kierownika Katedry Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, w latach 1965–1968 był prorektorem, w latach 1968–1969 rektorem UŁ. Przypomnieć wypada, że był to okres burzliwych wystąpień studenckich.

Andrzej Nadolski okresowo prowadził też zajęcia dydaktyczne w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi, na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Wykładał również w Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales w Paryżu.

Do pierwszych absolwentów należał również prof. dr hab. Waldemar Chmielewski, specjalista archeologii starszych epok kamiennych, późniejszy dyrektor Instytutu Archeologii na Uniwersytecie Warszawskim.

Tytuły profesorskie uzyskał także Andrzej Abramowicz, który pracownikiem Katedry był tylko przez jeden rok. Cała jego kariera naukowa wiązała się w zasadzie z Kierownictwem Badań nad Początkami Państwa Polskiego, a następnie z IHKM (obecnie Instytut Archeologii i Etnologii) PAN. Przedmiotem jego wieloletnich studiów stały się dzieje archeologii.

W związku ze wznowieniem rekrutacji na kierunek archeologii, w roku akademickim 1956/1957 na stanowisku adiunkta został zatrudniony mgr Jerzy Kmieciński. Powierzono mu organizację pracy dydaktycznej i opiekę nad nielicznym początkowo, z czasem coraz większym gronem studentów. J. Kmieciński prowadził też wykłady, ćwiczenia i proseminaria. Przygotowywał również wycieczki oraz badania terenowe. Do wszelkich prac angażował studentów przygotowując ich do badań i prac naukowych, a także organizacyjnych.

Jerzy Kmieciński stopień doktora uzyskał w 1962 r.; za całokształt pracy naukowych i dydaktycznych w 1968 r. został mianowany docentem. Badania na licznych stanowiskach i duże doświadczenie terenowe zdobyte w czasie sprawowania funkcji konserwatora zabytków archeologicznych wpłynęły na poważną znajomość materiałów archeologicznych, zwłaszcza z epoki żelaza. Duże znaczenie mają również jego prace dotyczące problematyki Gotów i Gepidów. Od początku swej działalności organizował ekspedycje badawcze na terenie Pomorza, najpierw w Węsiorach, pow. Kartuzy, następnie w Odrach, pow. Chojnice i wielu innych miejscowościach. Badania na obszarze Pomorza kontynuowane są do dziś. Niektóre problemy badawcze z inicjatywy J. Kmiecińskiego weszły do programów umów międzynarodowych o współpracy z placówkami archeologicznymi w Skandynawii, Niemczech, Hiszpanii i innych krajach.

W latach 1957–1961 na etatach starszych asystentów pracowali mgr mgr Barbara Lepówna i Henryk Wiklak. Z racji funkcjonowania w tym okresie dwóch Zakładów, mgr B. Lepówna była asystentką A. Nadolskiego ze względu na zainteresowanie problematyką wczesnego średniowiecza. Natomiast mgr H. Wiklak wszedł do zespołu pracowników Zakładu Archeologii Polski Pierwotnej i Starożytnej. Prowadził on badania nad epoką brązu w Polsce. Zaowocowały one rozprawą *Kultura lużycka w III i IV okresie epoki brązu w Polsce Środkowej*, na podstawie której uzyskał stopień doktorski (1962 r.).

W roku akademickim 1961/1962 w Zakładzie Archeologii Polski Pierwotnej i Starożytnej, po odejściu H. Wiklaka, została zatrudniona mgr Urszula Łopacka (później Dmochowska), od 1964 r. starsza asystentka. Wówczas także podjęła pracę mgr Teresa Trębaczkiwicz (później Oziemska), która zajęła miejsce opuszczone przez B. Lepównę. Obydwie na stanowiskach starszych asystentek pracowały w Katedrze do 1970 r. W latach 1957–1973 zatrudniona była w Katedrze Magdalena Kossowska (obecnie Blombergowa), najpierw na stanowisku laborantki, później asystentki naukowo-technicznej

i od 1967 r. starszej asystentki. Organizacyjnie związana była ona z Zakładem prof. dr. hab. Konrada Jażdżewskiego. Po latach pracy w Katedrze przeszła do IHKM PAN, gdzie zajęła miejsce zwolnione przez dr Romanę Gupieniec, która w tym czasie została adiunktem w Katedrze. W roku akademickim 1962/1963 w Zakładzie Archeologii Polski Średniowiecznej mgr Andrzej Nowakowski został asystentem stażystą. W 1966 r. awansował na stanowisko asystenta, dwa lata później – starszego asystenta. W 1971 r. obronił dysertację zdobywając stopień doktora a w roku następnym uzyskał stanowisko adiunkta. W 1978 r. przeszedł do Zakładu Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN. Przez kilka lat prowadził wykłady zlecone na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, by od 1991 r. przejść na etat profesorski. W 1993 r. został tam wybrany na prodziekana.

W 1965 r. staż asystencki w Katedrze Archeologii odbywał mgr Krzysztof Walenta, którego od 1966 r. zatrudniono na stanowisku asystenta naukowo-technicznego, natomiast w roku 1970 przeniesiono na etat starszego asystenta dydaktycznego. W 1978 r., po obronie rozprawy doktorskiej, został adiunktem. Przez wiele sezonów uczestniczył w badaniach na stanowiskach ze starszych okresów epoki żelaza, głównie na Pomorzu, najpierw pod kierunkiem J. Kmiecńskiego, a od szeregu lat samodzielnie kierując pracami na dużym wielokulturowym kompleksie osadniczym w Leśnie.

W roku akademickim 1970/1971 zatrudniona została mgr Małgorzata Kowalczyk (później Kmiecńska), która pełniąc funkcję asystenta naukowo-technicznego, od 1984 r. adiunkta, zaangażowana była w zorganizowanie, urządzenie i kierowanie pracownią fotograficzną Katedry. Przedwczesna śmierć w 1989 r. przerwała jej zaangażowaną pracę w Pomorskiej Ekspedycji Archeologicznej.

Równocześnie z M. Kowalczyk pracę w Katedrze rozpoczął mgr Tadeusz Grabarczyk. Pełnił funkcję asystenta do czasu obrony dysertacji. W 1978 r. przeniesiony został na stanowisko adiunkta. Od czasu podpisania umowy z Uniwersytetami w Hiszpanii bierze udział w badaniach terenowych na różnych stanowiskach w tym kraju.

W 1972 r. podjęła pracę mgr Marianna Barszczak i pozostając na etacie archeologa specjalisty do dziś trzyma pieczę nad sprawami organizacyjnymi i administracyjnymi Katedry.

W następnym roku etat adiunkta objęła dr Romana Barnycz-Gupieniec. W roku 1984 odbyła kolokwium habilitacyjne i otrzymała stanowisko docenta, w 1993 r. profesora nadzwyczajnego, a od października 1993 r. pełni funkcję Kierownika Zakładu Prehistorii.

W latach siedemdziesiątych w wyraźny sposób zwiększyła się liczba studentów archeologii. Taka sytuacja wymagała powiększenia obsady dydaktycznej. W związku z tym w 1973 r. oprócz dr R. Gupieńcowej na etacie asystenta zatrudniono mgr Romualda Dragana, w roku następnym mgr

Lucynę Domańską, mgr Andrzeja Grzelakowskiego i mgr Krystynę Nadolską. W 1975 r. zaangażowano dalszych pracowników: mgr Leszka Wojdę i mgr Macieja Trzcńskiego.

W latach 1976–1984 funkcję asystenta pełnił mgr Tadeusz Horbacz. Do pracy w bibliotece przyjęto mgr Lubomirę Tyszler, która w 1989 r. została przesunięta na etat asystenta. W tymże roku etaty naukowo-techniczne zostały obsadzone przez mgr Elżbietę Grzelakowską i mgr Krystynę Trzcńską. Ta pierwsza, po uzyskaniu doktoratu, w 1984 r. przeszła na etat adiunkta.

W 1978 r. w Katedrze zatrudniony został dr Leszek Kajzer, który do tego czasu związany był pracą i badaniami z Zakładem Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN. Do 1980 r. zajmował stanowisko adiunkta. W maju 1980 r. odbył kolokwium habilitacyjne i został docentem, w 1991 r. zaś otrzymał tytuł profesorski. Obecnie pracuje na etacie profesora zwyczajnego i pełni funkcję kierownika Katedry.

W 1978 r. do pracy w Katedrze przyszedł mgr Aleksander Andrzejewski i mgr Jacek Błaszczak. W 1980 r. mgr Aldona Andrzejewska została zatrudniona na etacie technicznym, a w 1987 r. przeniesiono ją na stanowisko starszej asystentki.

W ciągu lat 1981–1992 pracę asystentów podjęło tu 8 magistrów: Karol Natkański, Beata Górską-Grabarczyk, Anna Marciniak-Kajzer, Jolanta Zaleska, Grażyna Borkowska, Paweł Zawilski, Norbert Słowik, Marek Ołędzki. Z tej grupy niektórzy po roku lub kilku latach odeszli. Pozostała mgr A. Marciniak-Kajzer, która pierwotnie objęła stanowisko asystenta naukowo-technicznego, a w 1991 r. przeniesiona została na stanowisko asystenta (dydaktycznego), mgr B. Górską-Grabarczyk, której powierzono obowiązek zajmowania się biblioteką, oraz mgr Paweł Zawilski prowadzący pracownię ceramiczną.

Obok stałych pracowników okresowo zajęcia dydaktyczne, na zasadzie umowy-zlecenia, prowadzili prof. dr hab. Waldemar Chmielewski, doc. dr Maria Chmielewska, prof. dr Stefan Kozłowski – z zakresu starszych epok kamiennych, mgr Andrzej Kanwiszer i Stanisław Madajski z konserwacji zabytków, prof. dr A. Abramowicz – proseminarium dla studentów III roku archeologii. O innych wykładowcach jest mowa w rozdziale poświęconym dydaktyce.

Pracownicy Katedry świadczyli również usługi na rzecz innych placówek dydaktycznych. Już w roku akademickim 1945/1946 prof. dr hab. Konrad Jazdzewski wykładał dla słuchaczy Wyższej Szkoły Nauk Administracyjnych w Łodzi. Od 1960 r. w ciągu kilku lat był kuratorem Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej, po odejściu na emeryturę jej kierownika prof. Rajmunda Gostkowskiego.

Andrzej Nadolski, jak już wspomniano, miał zajęcia na kilku wyższych uczelniach, Leszek Kajzer ze słuchaczami łódzkiej Historii Sztuki, Jerzy Kmiecński zaś od wielu lat wykłada dla studentów Uniwersytetu Marii

Curie-Skłodowskiej. Należy również podkreślić, że pracownicy Katedry prowadzili zajęcia dydaktyczne na zagranicznych uczelniach. Już w 1959 r. z inicjatywy British Council prof. dr hab. K. Jażdżewski miał cykl wykładów na uniwersytetach w Cambridge, Oxford i Londynie. Jerzy Kmieciński pół roku pełnił funkcję starszego asystenta w Instytucie Pre- i Protohistorii Uniwersytetu w Bonn. W latach 1970 i 1971 wykładał na uniwersytetach w Lundzie i Uppsali. W 1980 r. miał cykl wykładów z problematyki stosunków słowiańsko-germańskich w pradziejach i wczesnym średniowieczu na uniwersytetach w Gissen i Marburgu.

Oprócz pracowników naukowo-dydaktycznych i technicznych w Katedrze zatrudniona jest, zwłaszcza od połowy lat siedemdziesiątych, spora grupa pracowników obsługi: rysownicy i kreślarze, pracownicy gospodarczy, portierzy, sprzątaczkę. Wiele z tych osób niezbędnych jest do obsługi i konserwacji sprzętu pozostającego w dyspozycji Katedry w Łodzi oraz w stacjach archeologicznych na Pomorzu.

Aktualnie w obu placówkach uniwersyteckich zatrudnionych jest 29 osób (14 w Zakładzie i 15 w Katedrze). Z tego 5 jest pracownikami samodzielnymi, ponadto do 24 grudnia był nim prof. dr A. Nadolski na 1/3 etatu; 5 doktorami.

Wspomnieć należy również o długoletniej sprzątaczkę – Marcie Leśniewskiej pracującej tu w latach 1957–1975. Za oddanie i pracę przekraczającą zakres jej obowiązków została odznaczona srebrnym krzyżem zasługi.

Wśród osób nieformalnie związanych z Katedrą pamiętać musimy o Antonim Wilku (zmarłym 13 kwietnia 1980 r.). W okresie powojennym pracował on w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi. Po przejściu na emeryturę przyciągnięty został przez J. Kmiecińskiego, który otoczył go serdeczną opieką, troszczył się o jego byt materialny i zdrowie. Antoni Wilk odwzajemniał się wykonując różne prace – zimą w Katedrze w Łodzi, latem w ekspedycjach wykopaliskowych. Był niezastąpionym laborantem w pracowni ceramicznej i cennym pracownikiem w terenie. Pilnował obozu, budował i permanentnie rozbudowywał pomieszczenia kuchenne ekspedycji. Zawsze pilnował, by w kuchni palił się ogień i była gorąca woda „na herbacunię”, pamiętał o głodnych i budził dyżurnych oraz pozostałych członków ekspedycji. W razie potrzeby stawał się szewcem, krawcem i zaopatrzeniowcem.

II. DYDAKTYKA

W pierwszych powojennych latach głównym zadaniem kierunków archeologicznych w skali kraju było odbudowanie kadry naukowej; w przypadku Łodzi, gdzie do czasu wojny żadne archeologiczne instytucje nie istniały i nie było specjalistów tej dyscypliny – szkolenie pracowników muzeum,

placówki uniwersyteckiej i powstających z czasem innych instytucji prowadzących badania archeologiczne. W momencie powstania Uniwersytetu w Łodzi, poza prof. dr. hab. Konradem Jażdżewskim, nie było archeologów z dyplomem uniwersyteckim. Pierwsza asystentka, mgr Janina Kamińska, która studia ukończyła w Warszawie, zaraz po zakończeniu wojny pracowała w szkole średniej. Drugi pracownik Zakładu Prehistorii, Stanisław Madajski, praktycznie nie posiadał wykształcenia. Jedynie dzięki wieloletniej pracy na wykopaliskach pod kierunkiem K. Jażdżewskiego stał się poważnym znawcą materiałów archeologicznych, głównie ceramiki. Z konieczności więc studenci byli jednocześnie pracownikami Zakładu, a także Muzeum, Urzędu Konserwatorskiego i innych.

Dynamiczny rozwój pracy dydaktycznej następował do roku 1950. Profesor K. Jażdżewski obok wykładów i ćwiczeń inicjował ożywioną działalność badawczą, która zostanie omówiona w rozdziałach dotyczących badań poszczególnych epok.

W tych pierwszych latach tematyka wykładów i sposób traktowania materiałów archeologicznych nawiązywały do tradycji przedwojennych. W krótkim czasie zaczęły pojawiać się naciski, by programy studiów dostosować do ideologii i wzorców Związku Radzieckiego. Za konieczną uznano znajomość klasyków marksizmu i leninizmu oraz specyficznego języka i nowej terminologii¹².

Nowe wymagania i nowe widzenie problematyki archeologicznej przedstawił L. Sawicki na posiedzeniu pracowników Państwowego Muzeum Archeologicznego: „Prehistoria nie jest nauką o zabytkach, lecz o człowieku na różnych etapach jego rozwoju fizycznego i na różnych etapach rozwoju jego kultury. Znajomość kopalnych wytworów ludzkich nie jest jeszcze [...] znajomością kultury materialnej człowieka przedhistorycznego. Klasyfikacja tych wytworów nie jest celem naszych badań, lecz środkiem, który ma nam dopomóc do rekonstrukcji procesu rozwojowego jego kultury materialnej, a więc ustrojów gospodarczo-społecznych”¹³.

Wprowadzeniu metodologii marksistowskiej do archeologii służyły konferencje gromadzące archeologów i przedstawicieli nauk pokrewnych. Jedną z bardziej znaczących, zorganizowaną przez Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki, odbyła się w Nieborowie w czerwcu 1951 r. Jej celem było „przedyskutowanie węzłowych zagadnień archeologii Polski, archeologii klasycznej i etnografii «dla przyspieszenia przełomu metodologicznego w oparciu o założenia marksizmu-leninizmu i stworzenie podstaw wspól-

¹² A. Abramowicz, *Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek*, Warszawa-Łódź 1991, s. 146.

¹³ A. Przybyłowicz, L. Sawicki, *Posiedzenie naukowe, „Sprawozdania PMA” 1945-1947/1948*, t. 1, z. 1-4, s. 62.

pracy naukowej zainteresowanych dyscyplin w ramach historii kultury materialnej [...]»¹⁴.

Jednym z ważniejszych tematów diskutowanych na tej konferencji były sprawy periodyzacji dziejów starożytnych Polski. Problem ten był poruszany także na wielu innych posiedzeniach i w publikacjach.

Silne oddziaływanie nauki radzieckiej wpłynęło również na kształt organizacji studiów uniwersyteckich archeologii. W 1950 r. przeprowadzono reformę nauczania – utworzono Studium Historii Kultury Materialnej, na którym przez pierwsze trzy lata odbywały się wspólne zajęcia dla studentów archeologii pradziejowej, archeologii śródziemnomorskiej i etnografii. Specjalizacja następowała później – w trakcie dwu kolejnych lat. Jako obowiązkowe wprowadzono wtedy zajęcia z ekonomii politycznej i filozofii marksistowskiej.

Zmiana profilu studium archeologii łączyła się ze zmianami personalnymi, a w przypadku Łodzi ze wstrzymaniem rekrutacji na kierunek archeologii. Studium Historii Kultury Materialnej działało w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu, przy czym w Poznaniu na stanowisko kierownika studium powołano prof. Witolda Hensla, odwołując prof. Józefa Kostrzewskiego na emeryturę.

W Łodzi, po wstrzymaniu rekrutacji, dla osób, które wcześniej rozpoczęły studia, pozostała możliwość kontynuacji nauki i osiągnięcie tytułu kandydata. Archeologię mogli wybrać jako przedmiot poboczny historycy, etnografowie czy antropolodzy. Próby utworzenia Studium Historii Kultury Materialnej były podejmowane również w Łodzi, ale nie zostały uwieńczone powodzeniem.

W 1956 r. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, uznając dotychczasowy dorobek Katedry Archeologii Polski w Łodzi, wydało decyzję o reaktywowaniu studium archeologii i etnografii, jako przedmiotów głównych – począwszy od roku akademickiego 1956/1957.

Przed rokiem 1956, mimo niesprzyjającej atmosfery, ukończyło studia, zdobywając magisteria 14 osób, a dwie uzyskały stopień doktorski. Wiele rozpraw magisterskich powstało na podstawie własnych badań terenowych, a przedstawione w nich wnioski i tezy do dziś nie straciły na wartości.

Od 1956 r. obowiązuje pięcioletni okres studiów. Na pierwszy, po przerwie, rok studium archeologii przyjęto 6 studentów. W latach następnych indeksy otrzymywało od 5 do 10 osób. Do końca lat sześćdziesiątych liczba studentów nie ulegała poważniejszym zmianom i była porównywalna z innymi ośrodkami akademickimi.

Jak wspomniano, w latach siedemdziesiątych wzrosła liczba studentów. Na przykład w 1973 r. przyjęto na pierwszy rok studium 10 osób. W 1971 r. liczba studentów pięciu lat studium archeologii wynosiła 21 osób; w 1973 – 46; w 1975 już 80; w 1977 – 96. W latach osiemdziesiątych liczba słuchaczy

¹⁴ Cyt. za: A. Abramowicz, *Historia archeologii...*, s. 118.

wahała się w granicach od 46 do 66, a w 1992 r. zwiększyła się do 103 osób, by w roku następnym dojść do 150 słuchaczy.

Zajęcia dydaktyczne podjęte od roku akademickiego 1956/1957 obejmowały wykłady i ćwiczenia z zakresu archeologii i prowadzone były w pierwszym etapie przez prof. dr. hab. K. Jażdżewskiego, doc. dr. A. Nadolskiego i mgr. J. Kmiecńskiego. Z upływem lat następowały zmiany personalne, omówione w innej części artykułu. Niektóre obowiązkowe przedmioty, np. filozofia marksistowska, logika, nauki pomocnicze, języki obce były wspólne dla studentów historii, archeologii i etnografii.

Na trzecim roku studium archeologii istniała możliwość wyboru przedmiotów fakultatywnych z zakresu nauk humanistycznych, społecznych, przyrodniczych i geograficznych. Wiązało się to z planowanym wyborem specjalizacji. Studenci podlegający obowiązkowi służby wojskowej przez wszystkie lata przechodzili szkolenie wojskowe.

W okresie od 1956 r. do końca lat siedemdziesiątych programy studiów ulegały częstym zmianom. Wprowadzano je tak często, iż bywały lata, gdy dla pięciu roczników obowiązywały dwa, a nawet trzy programy.

Zajęcia z zakresu archeologii realizowane były w cyklach wykładów. W latach 1945–1972 prof. dr. hab. K. Jażdżewski wykładał:

- Pradzieje Europy i Bliskiego Wschodu,
- Pradzieje Słowiańszczyzny,
- Pradzieje Polski,
- Metodykę badań archeologicznych,
- Ochronę zabytków archeologicznych i muzealnictwo.

Ponadto w wykładach monograficznych poruszał problemy m. in. neolitu europejskiego i okresu wędrówek ludów.

Docent dr A. Nadolski z czasem przejął po K. Jażdżewskim zajęcia z metodyki badań terenowych, a od 1956/1957 r. wykładał archeologię wczesnego średniowiecza, szczególnie nacisk kładąc na archeologię krajów słowiańskich.

Doktor J. Kmiecński od roku akademickiego 1956/1957 wykładał i prowadził ćwiczenia z archeologii śródziemnomorskiej, konserwacji zabytków archeologicznych, fotografiki. Później, po zainteresowaniu się problematyką germańską – zajęcia dotyczące okresu rzymskiego, problematyki gockiej i kontaktów słowiańsko-germańskich.

Ćwiczenia przewidziane dla poszczególnych wykładów prowadzili asystenci zgodnie z wybraną przez siebie specjalizacją. Oto przykłady: mgr H. Wiklak prowadził ćwiczenia z zakresu epoki brązu, mgr B. Lepówna – z archeologii średniowiecza. Następnie mgr U. Łopacka – z wczesnych epok żelaza, mgr T. Trębaczewicz i mgr A. Nowakowski z archeologii wczesnego średniowiecza.

Sytuacja zmieniła się w latach siedemdziesiątych tak na skutek ogólniejszych zmian, związanych z dekadą rządów Edwarda Gierka, jak i realizowaniem nowych koncepcji dydaktycznych proponowanych przez ówczesnego kierownika Katedry doc. dr. Jerzego Kmiecńskiego. W dużej mierze uległy przeobrażeniu metody pracy z młodzieżą. Duży nacisk położono na konieczność poznania inaczej rozumianego kontekstu archeologii wśród jej nauk pomocniczych (co wiązało się także z uwzględnieniem metod fizyko-chemicznych i przyrodniczych). W tej dziedzinie specyfiką łódzkiej katedry stało się wdrażanie technik mechanizacji terenowych prac wykopaliskowych. Opisana dekada, która w całej Polsce była czasem przyspieszonego rozwoju, oceniona może być pozytywnie także w naszej Katedrze. Do legendy środowiska przeszły przecież liczne sesje i sympozja poświęcone problemom mechanizacji, które wiązały się także z prezentacją wykorzystania sprzętu.

Dekady lat osiemdziesiątych, trudnej dla całego kraju, nie można uznać za najlepszą i dla łódzkiego środowiska.

W dziedzinie dydaktyki były to czasy często następujących zmian programowych, a jednocześnie kolejnych prób ich unifikacji w skali ogólnopolskiej.

Mimo trwającej unifikacji programowej Katedra nasza miała swe własne oblicze wypracowane przez zespoły zgrupowane wokół dominujących badaczy. W dziedzinie archeologii prądziejowej gros uwagi poświęcono na realizację dwu bloków programowych:

- 1) szeroko pojętych relacji słowiańsko-germańskich od schyłku starożytności do średniowiecza,
- 2) przemian środowiska naturalnego i kulturowego od czasów najdawniejszych do współczesności.

Ważne były także ukierunkowania dydaktyczne dotyczące epok historycznych. Obejmowały one badania problemów archeologii miejskiej – podejmowane głównie na Pomorzu i Kujawach. Drugi blok zagadnień wiązał się z badaniem średniowiecznego i nowożytnego budownictwa obronnego na niżu polskim. Kolejna grupa, która miała wpływ na kierunek zajęć dydaktycznych obejmowała problemy metodyki badań terenowych. Jej początki sięgające lat siedemdziesiątych wiązały się z rozwojem tzw. poligonu doświadczalnego mechanizacji terenowych prac archeologicznych.

W latach osiemdziesiątych działalność dydaktyczna ujęta była w gorset instrukcji programowych przesyłanych przez Ministerstwo. Od przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych zarysowały się znaczne zmiany. Wynikały one z pewnego „poluzowania” programów i tendencji w poszczególnych uniwersytetach do zdobycia pełniejszej autonomii. Autonomia ta znalazła wyraz w realizowanych programach badawczych.

W chwili obecnej studium archeologii obejmuje 2400 godzin (od 1 do 5 roku). Całość programu podzielona jest na kilka bloków. Podstawowy

nosi zbiorczą nazwę „Prahistoria i archeologia historyczna” i realizowany jest na latach młodszych. Wykłady i ćwiczenia z tego zakresu dostarczyć mają studentom podstawowej wiedzy o poszczególnych epokach omawianych w porządku chronologicznym. Blok ten uzupełniają takie przedmioty, jak historia i teoria archeologii (z elementami źródłoznawstwa); klasyczne cywilizacje kręgu śródziemnomorskiego; zajęcia z dokumentacji muzealnej i konserwacji zabytków; metodyki badań terenowych; fotografiki, rysunku itp.

Na starszych latach realizowane są tzw. specjalizacje archeologiczne mające charakter „zajęć profesorskich”, na których studenci poznają specyfikę samodzielnie wybranych przez siebie do studiowania epok. Studentów naszych obowiązują dwa programy po 210 godzin każdy i złożenie dwóch egzaminów.

W celu większego zindywidualizowania kierunku specjalizacji wprowadzono przedmioty fakultatywne, które studenci mają do wyboru zaczynając od drugiego do dziewiątego semestru włącznie, a decyzja uzależniona jest od ich własnych zainteresowań. Lista zajęć fakultatywnych jest dość bogata i zawiera takie przedmioty, jak: etnografię, antropologię, historię sztuki i architektury, geologię, kartografię, filozofię, socjologię, logikę, zoologię, botanikę, informatykę, statystykę. Studenta obowiązuje uczęszczanie na 410 godzin zajęć i zdanie 3 egzaminów z samodzielnie wybranych przedmiotów. Absolwent studium archeologii powinien mieć zaliczenie 2400 godzin zajęć (jak już wspomniano wcześniej), zdać 14 egzaminów z przedmiotów kierunkowych, specjalistycznych i fakultatywnych. Ponadto program przewiduje, że każdy student winien uczestniczyć w dwóch samodzielnie przez siebie wybranych seminariach, a efektem końcowym uczestnictwa w jednym z nich winno być przygotowanie i obrona rozprawy oraz uzyskanie tytułu magistra.

W nowym programie połączono więc konieczność uzyskania „kanonu” wiedzy archeologicznej z możliwością rozwijania przez studentów ich indywidualnych zainteresowań. Mamy podstawy sądzić, że taka właśnie koncepcja dydaktyki uniwersyteckiej lepiej odpowiada pojęciu „studiowania” niż uprzednie realizowanie programów narzuconych przez kolejne ministerstwa o zmieniających się nazwach.

Zasadnicze kierunki dydaktyki wynikają z zainteresowań własnych kadry dydaktycznej i dotyczą głównie następujących problemów:

- 1) neolityzacji niżu polskiego,
- 2) stosunków osadniczych na ziemiach Polski w pradziejach,
- 3) problematyki archeologii historycznej.

W związku z daleko posuniętą specjalizacją większości polskich archeologów, w tym pracowników dydaktycznych placówek uniwersyteckich, w naszej Katedrze zapanował obyczaj zapraszania wykładowców z innych uczelni, a także innych instytucji archeologicznych. Studentom daje to możliwość zetknięcia się z najlepszymi znawcami poszczególnych epok

i kultur archeologicznych. Zapraszanie wykładowców spoza Uniwersytetu Łódzkiego weszło niemal na stałe do programu zajęć dydaktycznych od czasów objęcia Katedry przez doc. dr. Jerzego Kmiecńskiego i kontynuowane jest do chwili obecnej. W naszej Katedrze wykładali m. in., prof. dr hab. Waldemar Chmielewski i doc. dr hab. Maria Chmielewska, prof. dr hab. Stefan K. Kozłowski, a także doc. dr Jan Gurba, prof. dr hab. Bogusław Gediga, doc. dr hab. Tadeusz Roslanowski, prof. dr hab. Krystyna Przewoźna, prof. dr hab. Jan Dąbrowski i prof. dr hab. Janusz K. Kozłowski, prof. dr hab. Magdalena Mączyńska-Tempelman, prof. dr hab. Ilona Skupińska-Løvset i wielu innych. Również goście, przyjeżdżający z różnych instytucji archeologicznych wielu krajów Europy, mieli wykłady dla pracowników i studentów naszej placówki.

Na zakończenie należy podkreślić, iż dążeniem Katedry jest pełne zintegrowanie procesu dydaktycznego, którego nadrzędnym celem jest przygotowanie pracowników dla wszystkich pionów i instytucji archeologicznych, z działalnością naukową i badawczą. Przeważają programy są tak komponowane, by uwzględniały cały ciąg rozwojowy społeczeństw ludzkich w pradziejach i średniowieczu. Dużo uwagi poświęca się badaniom interdyscyplinarnym oraz tworzeniu długofalowych programów badawczych. W opracowaniu wyników badań zaangażowani są zarówno pracownicy, jak i studenci, a rezultatem są prace magisterskie, doktorskie i habilitacyjne.

Następne części niniejszego opracowania poświęcone są specyfice i osiągnięciom badawczym dotyczącym poszczególnych epok.

I tu niezbędny jest krótki komentarz, gdyż w początkach działalności zainteresowania badawcze pracowników Katedry wyglądały nieco inaczej aniżeli dziś. Regułą było uczestnictwo wszystkich pracowników i większości studentów w dużych zespołach badawczych animowanych i kierowanych przez prof. Konrada Jażdżewskiego. W miarę postępu badań i rozwoju kadry naukowej działało jednocześnie kilka dużych ekspedycji, z których na odnotowanie zasługuje kierowana już przez Jerzego Kmiecńskiego Pomorska Ekspedycja Archeologiczna, wyspecjalizowana głównie w śledzeniu relacji etnicznych na terenie Pomorza Wschodniego u schyłku starożytności.

W latach 1957–1963 (i później, w 1969 r.) trwały prace na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Węsiarach, pow. Kartuzy, a w badaniach uczestniczyli niemal wszyscy pracownicy Katedry i większość studentów archeologii. Kolejną dużą ekspedycję zaangażowano w badania na cmentarzysku w Odrach, gdzie intensywne prace rozpoczęły się w 1962 r.

Od lat siedemdziesiątych do chwili obecnej mamy do czynienia z innym modelem badań terenowych. Co roku rusza w teren ok. 5–10 ekspedycji, których kierownikami są badacze poszczególnych epok: od epoki kamiennej aż do czasów nowożytnych. W tym okresie rozwinęły się w Katedrze archeologiczne badania terenowe epok w pełni historycznych.

Wszystkie badania prowadzone przez Katedrę ujęto w pięciu artykułach niniejszego zeszytu poświęconych epoce kamienia, epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, okresowi późnolateńskiemu i rzymskiemu, wczesnemu średniowieczu, okresowi późnego średniowiecza i nowożytności¹⁵.

III. KONTAKTY I WSPÓLPRACA Z ZAGRANICZNYMI INSTYTUCJAMI ARCHEOLOGICZNYMI

Tak jak w każdym prawidłowo funkcjonującym państwie ważną rolę odgrywają sprawy kontaktów międzynarodowych, również dla naszej placówki istotne znaczenie ma współpraca z zagranicznymi instytucjami naukowymi.

Już od samego początku istnienia studium prehistorii były one rozbudowane, co wynikało – przede wszystkim – z europejskich i światowych kontaktów prof. Konrada Jażdżewskiego. Opisywana sytuacja zaczęła ulegać zmianie od przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych.

Z faktu usytuowania Polski w sferze silnych wpływów Związku Radzieckiego wynikały ograniczenia kontaktów z państwami zachodnimi. Kontakty między krajami socjalistycznymi w tzw. okresie stalinowskim w dużej mierze ograniczały się do wymiany publikacji i wyjazdów pojedynczych, politycznie pewnych, pracowników naukowych na konferencje i sympozja naukowe. O trudnych kontaktach wewnątrz bloku krajów socjalistycznych świadczy przypadek prof. Józefa Kostrzewskiego, który na zaproszenie Instytutu Prahistorii i Archeologii Słowiańskiej Uniwersytetu Karola w Pradze i Stowarzyszenia Prahistoryków Czechosłowackich miał 27 maja 1949 r. wygłosić wykład w Pradze. Przy okazji miał otrzymać doktorat honorowy Uniwersytetu Karola. Mimo poparcia Ministra Kultury i Sztuki nie uzyskał paszportu, czym udaremniono mu wyjazd¹⁶. Dopiero „polski październik”, jak można sądzić, uchylił nieco „żelazną kurtynę” na zachód i stworzył możliwości wyjazdów polskich archeologów do zagranicznych placówek naukowych. Do badań archeologicznych zapraszano nie tylko pojedynczych naukowców; polskie instytuty organizowały całe ekspedycje wykopaliskowe.

W pierwszej kolejności szanse badań zagranicznych wykorzystali archeologowie śródziemnomorscy¹⁷. Już w początkach lat sześćdziesiątych archeolodzy polscy prowadzili badania we Francji, Włoszech, Bułgarii, Sudanie, Gwinei, Mongolii. Wiele zagranicznych placówek naukowych zapraszało Polaków ze względu na wysoką ocenę ich wiedzy i rzetelne przygotowanie oraz bogate doświadczenie zgromadzone na polskim gruncie¹⁸.

¹⁵ Patrz kolejne artykuły w niniejszym tomie.

¹⁶ J. Kostrzewski, *Z mego życia*, Wrocław 1970, s. 266.

¹⁷ A. Abramowicz, *Historia archeologii...*, s. 175.

¹⁸ A. Nadolski, *Ścieżki archeologów*, Łódź 1967, s. 98.

Najbardziej prestiżowe spotkania z archeologami różnych krajów, ze względu na uczestniczących w nich najwyższej klasy naukowców, miały miejsce na Kongresach Międzynarodowych organizowanych przez Radę Stałą Unii Nauk Pre- i Protohistorycznych.

Pierwsze powojenne posiedzenie odbyło się w 1947 r. w Oslo i uczestniczył w nim prof. dr hab. J. Kostrzewski. Postanowiono wówczas wznowić międzynarodowe kongresy, które mają długie tradycje, a ich początek sięga drugiej połowy wieku XIX.

Profesor dr hab. Konrad Jażdżewski, kierownik Katedry Archeologii w Łodzi, jako jeden z czterech członków Narodowego Komitetu Polskiego od 1956 r. wchodził w skład Komitetu Wykonawczego i Rady Stałej Międzynarodowej Unii Nauk Prahistorycznych i Protohistorycznych. Ponadto był członkiem Międzynarodowej Unii Nauk Antropologicznych i Etnograficznych. Uczestnicząc czynnie w posiedzeniach i kongresach tych organizacji reprezentował polską archeologię w Lund, Dublinie, Hamburgu, Belgradzie, Århus, Pradze, Saragossie, Moskwie, Rzymie, Tokio, Kioto i Flaggstatt. Również prof. dr Andrzej Nadolski uczestniczył w szeregu Kongresów Archeologicznych, m. in. w Hamburgu, Rzymie, Kopenhadze i Pradze w charakterze referenta, a nawet współorganizatora. W Kongresach Międzynarodowych brał udział także prof. dr Jerzy Kmieciński: w 1976 r. w Nicei (z dwoma referatami) i w 1986 r. w Southampton. Uczestniczy on też w pracach Unii Nauk Pra- i Protohistorycznych. Wymienieni tu profesorowie oraz inni pracownicy Katedry wzięli udział w przedsięwzięciach organizacyjnych i posiedzeniach Pierwszego Międzynarodowego Kongresu Archeologii Słowiańskiej w Warszawie w 1965 r., a J. Kmieciński był redaktorem drugiego tomu wydawnictwa tegoż Kongresu.

Reprezentanci Katedry brali udział również w kolejnych kongresach archeologii słowiańskiej: w Berlinie – 1970 r. (K. Jażdżewski i A. Nadolski), w Bratysławie – 1975 r. (A. Nowakowski), Sofii – 1980 i Kijowie – 1985 r. (A. Nowakowski i J. Kmieciński). Jerzy Kmieciński wszedł do Komitetu Międzynarodowego Archeologii Słowiańskiej z siedzibą w Zagrzebiu.

Międzynarodowe kontakty Katedry zapoczątkowane w czasie, gdy kierował nią Konrad Jażdżewski były kontynuowane i zostały znacznie rozszerzone przez Jerzego Kmiecińskiego, który dostrzega duże ich znaczenie dla rozwoju prac naukowo-badawczych i dla kształcenia młodej kadry.

Na wielomiesięczne stypendia zagraniczne Jerzy Kmieciński wyjeżdżał już na początku lat sześćdziesiątych. Przebywał w Bonn, gdzie pełnił funkcję asystenta, prowadził wykopaliska na stanowiskach z okresu rzymskiego. Uczestniczył również w badaniach prowadzonych przez instytucje archeologiczne krajów skandynawskich: Szwecji, Norwegii i Danii. Kilkakrotnie wyjeżdżał na dłuższe stypendia naukowe do Związku Radzieckiego.

Na wielomiesięczne stypendium w ZSRR w 1969/1970 r. wyjechała mgr Urszula Dmochowska, która przygotowywała rozprawę doktorską na temat kultury czerniachowskiej. Natomiast mgr A. Nowakowski oczekiwał na podobny wyjazd tak długo, aż pracę ukończył, następnie pojechał tylko na dwa tygodnie do Kijowa w celu skonsultowania swoich ustaleń i przedyskutowania tez przedstawionych w rozprawie pt. *Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu*.

W 1961 r. Katedra nawiązała kontakty z Uniwersytetem im. Karola Marksa w Lipsku. Zaowocowały one wymianą grup studenckich. W 1962 r. grupą studencką kierował prof. dr hab. K. Jażdżewski. Trasa podróży wiodła z Lipska przez Drezno, Miśnię, Berlin, Stralsund na Rugię.

W roku następnym do Polski przyjechali studenci z Lipska. Zwiedzili oni wiele miast naszego kraju i liczne obiekty archeologiczne. Współpraca z Uniwersytetem w Lipsku była kontynuowana i w latach późniejszych, m. in. studenci niemieccy uczestniczyli w międzynarodowym obozie studenckim w Odrach w 1968 r.

Na mocy umowy o współpracę z Uniwersytetem w Lipsku przebywała w NRD w roku 1986 prof. dr hab. Romana Gupieniec oraz mgr Anna Marciniak. W tym samym roku w Polsce w badaniach wykopaliskowych brała udział grupa studentów lipskich. Podobna wymiana grup studenckich odbywała się w latach następnych, w 1987 r. łódzcy studenci wyjechali pod opieką mgr Aldony Andrzejewskiej, w 1988 r. zaś pod opieką dr Elżbiety Grzelakowskiej. Natomiast studenci niemieccy uczestniczyli w wykopaliskach prowadzonych w okresie wakacji przez Katedrę Archeologii w Łodzi.

W ramach podobnej umowy z Uniwersytetem Marcina Lutra w Halle gościła w Polsce, w sezonie badawczym 1988, grupa studentów z tegoż Uniwersytetu.

Pracownicy obydwu wymienionych wyżej uczelni: Josef Reinhold z Lipska i Rosemarie Müller z Halle mają swój udział w realizacji programu badawczego „Dynamika procesów osadniczych w pradziejach ziem polskich na tle Europy Środkowej”.

W latach sześćdziesiątych Katedra nawiązała kontakty z Uniwersytetem w Århus (Dania) i od 1967 r. dochodziło do wymiany studentów na praktyki wakacyjne. Dość liczna grupa młodzieży duńskiej brała udział w międzynarodowym obozie studenckim w Odrach. Kontakty z archeologicznymi instytucjami w Danii trwają do chwili obecnej. Łódzcy archeologowie wyjeżdżają na zaproszenie strony duńskiej w celu zbierania w muzeach i innych instytucjach materiałów do rozpraw naukowych. W Łodzi natomiast składali wizyty uczeni duńscy (w 1986 r. np. przebywał tu Kristian Kristiansen z Ministerstwa Kultury i Ochrony Środowiska w Kopenhadze). Obie strony współpracują w problemie „Peregrinatio Gothica” i uczestniczą w konferencjach poświęconych temu zagadnieniu. Przedstawiciele Uniwersytetu w Århus

uczestniczyli także w Międzynarodowym Sympozjum Mechanizacji Archeologicznych Prac Polowych zorganizowanym w 1977 r. w Polsce.

Podkreślić należy, że prof. dr Jerzy Kmieciński został wybrany na członka Duńskiego Towarzystwa Archeologicznego – Donsk Archaeologisk Selskap.

W 1966 r. przy okazji pobytu w Polsce prof. Martina Biddle z Uniwersytetu w Exeter nastąpiło porozumienie, na mocy którego na prowadzone przez ten Uniwersytet wykopaliska w Winchester wyjechali Ewa Bartela (Wójcik), Leszek Kajzer, Elżbieta Rajchertówna (Mikołajczyk), Janusz Barszczak, Marek Głazik i Magdalena Blombergowa.

W czasie kadencji prof. dr. Konrada Jażdżewskiego na studiach lub stażach naukowych w naszej Katedrze przebywali stypendyści zagraniczni. Wymienić tu możemy Jerzego Knebla z ówczesnego NRD, Jiro Hasegawę z Japonii i Šarunasa Milišauskasa ze Stanów Zjednoczonych.

Archeologowie z zagranicznych instytucji uczestniczyli również w pracach wykopaliskowych Katedry. Przykładem może być udział Elizabeth Skjelsvik, kustosa z Uniwersitets Oldsaksamling w Oslo i Jurija Kucharenki z Instytutu Archeologii Akademii Nauk ZSRR w Moskwie w badaniach na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Węsiorach, pow. Kartuszy¹⁹.

W latach siedemdziesiątych Katedra podpisała szereg umów o współpracy z zagranicznymi instytucjami i podjęła realizację prac naukowo-badawczych wspólnie z:

1. Institut für Vor- und Frühgeschichte des Universität Friedrich Wilhelm in Bonn – temat „Kontakty germańsko-słowiańskie i ich materialne pozostałości na Pomorzu w starożytności”.

2. Institutionen för Nordeuropeisk Arkeologi w Uppsali – temat „Ekologiczne warunki kształtowania się osadnictwa w rejonie Bałtyku”. Realizowany był on w ramach obszerniejszego problemu „Człowiek i środowisko w czasie”.

3. Riksantikvarieambetet (Główny Urząd Konserwatorski) w Sztokholmie – temat „Stosunki słowiańsko-germańskie w starożytności i średniowieczu w basenie Bałtyku”.

W 1975 r. Katedra zgłosiła postulaty badawcze do współpracy z instytucjami archeologicznymi w Tbilisi, Szegedzie, Bonn, Marburgu, Lund i Kioto. Wspólnie miały być prowadzone badania nad zagadnieniem relacji między człowiekiem i środowiskiem przyrodniczym.

W 1973 r. Katedra podpisała umowę o współpracy z Uniwersytetem im. Attili Jozsefa w Szegedzie. Nakładała ona na obie strony obowiązek wzajemnego informowania o planach badawczych i spotkaniach naukowych oraz wymiany wydawnictw. Przewidywała również wymianę stażystów

¹⁹ J. Kmieciński, M. Blombergowa, K. Walenta, *Cmentarzysko kurhanowe ze starszego okresu rzymskiego w Węsiorach w pow. Kartuskim*, PiMMAiEŁ, 1966, ser. arch. 12, s. 42.

i specjalistów oraz praktyk studenckich. W zakresie badań archeologicznych – wspólne prace nad zagadnieniem: „Wpływ kulturowy Germanów (Wandalów, Gepidów i Longobardów) na terenie Pannoni”. W związku z tym tematem J. Kmiecński przebywał w Szegedzie i Budapeszcie z wykładami, a L. Kajzer i E. Grzelakowska wraz ze studentami uczestniczyli w badaniach wykopaliskowych. W sezonach następnym wyjeżdżali Krzysztof Walenta i Aleksander Andrzejewski z kolejnymi grupami studenckimi. W latach 1980, 1984 i 1988 członkowie Koła Naukowego Studentów Archeologii, pod opieką pracowników naukowych, uczestniczyli w międzynarodowych sympozjach studenckich w Szegedzie, Budapeszcie i w Szombathly. Na wszystkich wygłaszali referaty i brali udział w dyskusjach.

Pracownicy Katedry, L. Kajzer (1983 r.) i J. Kmiecński (1985 r.) w ramach umowy, zbierali na Węgrzech materiały do prac naukowych. W latach 1980 i 1985 na praktyki wakacyjne na wykopaliska w Odrach i Raciążu przybywały z Szegedu grupy studentów węgierskich.

Z Uniwersytetu w Szegedzie przyjeżdżali do Łodzi: prof. prof. Otto Trogmayer (1975 r.), A. Bona i J. Fodor (1979, 1984 r.) oraz prof. Egon Maroti (1986 r.) z wykładami dla pracowników i studentów.

Od 1988 r. współpraca z Uniwersytetem w Szegedzie przygasła, mimo ponawianych przez Katedrę prób jej podtrzymania.

Długą tradycję mają kontynuowane do dziś kontakty naukowe naszej Katedry z instytucjami archeologicznymi w Szwecji i Norwegii. Nawiązane zostały one już w latach sześćdziesiątych i przejawiały się pierwotnie w wymianie pojedynczych pracowników. W latach siedemdziesiątych podjęto realizację długofalowych badań nad określonymi problemami naukowymi. Kierunek tych badań zarysowany został w trakcie I Międzynarodowego Sympozjum Archeologów Krajów Bałtyckich, zorganizowanego przez Katedrę w 1974 r.

W czasie podróży J. Kmiecńskiego w 1979 r. do Szwecji (na zaproszenie Uniwersytetów w Sztokholmie i Uppsali) zostało zawarte porozumienie w sprawie współpracy. Umowa uwzględniała terenowe badania archeologiczne, organizację laboratoriów i wspólne opracowanie wyników. W dalszej kolejności przewidywano wymianę studentów i pracowników.

Interesujące i korzystne porozumienie zostało zawarte z laboratorium uniwersyteckim w Sztokholmie (Universitets Arkeologiska Forskningslaboratorium). Dotyczyło ono kształcenia kadr w tej wysoko wyspecjalizowanej placówce. W ramach kontaktów ze szwedzkimi partnerami w 1981 r. przybyła do Polski grupa Archeologów, m. in. prof. Erik Nylen, który uczestniczy w pracach kolegium redakcyjnego „Archaeologia Baltica”. W trakcie tej wizyty powstał projekt zorganizowania Stacji Naukowo-Badawczej Urzędu Konserwatorskiego i Uniwersytetu Sztokholmskiego w miejscowości Suszek koło Białych Błot na Pomorzu.

Do planu współpracy naukowej z Uniwersytetem w Sztokholmie w 1980 r. wszedł temat: „Kontakty kulturowe ziem polskich z Europą Środkową, Wschodnią i Północną oraz ze światem śródziemnomorskim w pradziejach i we wczesnym średniowieczu”. Przewidywano jego zakończenie w 1985 r. Koordynatorem badań ze strony polskiej był Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Łódzki zaś w nich uczestniczył. Planowano włączenie do współpracy jeszcze dalszych placówek zagranicznych.

Ze względu na zaangażowanie się prof. J. Kmiecińskiego w naukową współpracę z Uniwersytetem w Sztokholmie, został on w 1984 r. powołany przez Rektora UŁ na pełnomocnika Rektora do spraw współpracy. Funkcję tę pełnił szereg lat, aż do końca 1990 r. Oba uniwersytety rozpoczęły też opracowywanie problemu „Pomerania”, który został objęty patronatem UNESCO.

Pełna nazwa tematu brzmi: „Pomerania – uwarunkowanie ekologiczne i kulturowe w rozwoju społeczeństw w strefie Morza Bałtyckiego”. Realizowany był poprzez wspólne badania w latach 1980–1990. Całość prac zostanie podsumowana w formie monografii. Problem i nazwisko kierownika – Jerzego Kmiecińskiego zostały umieszczone w programie międzynarodowych badań w biuletynie UNESCO oraz INQA.

W związku z powyższą problematyką T. Grabarczyk i M. Kowalczyk wyjeżdżali do Sztokholmu, Uppsali, Visby i Skara w celu zbierania materiałów. Uczestniczyli również w seminariach w Instytucie Archeologii Uniwersytetów w Sztokholmie i Uppsali oraz Riksantikvarieambetet w Visby i Muzeum w Skara. Strona szwedzka podarowała dla laboratorium Katedry w Łodzi odczynniki chemiczne do konserwacji metali.

W tym samym czasie do Polski przybyło 15 pracowników uczelni szwedzkich – członków eksperymentalnej wyprawy z Gotlandii przez Bałtyk, Wisłę, Bug do granic ze związkiem Radzieckim. W następnym roku, w ramach wymiany doszedł do skutku wyjazd J. Kmiecińskiego, A. Grzelakowskiego i M. Trzczińskiego do Szwecji i Danii.

W 1984 r. Katedra przystąpiła do współpracy nad studium metodologicznym: „Stabilne i zmienne elementy kulturowe u przemieszczających się grup ludzkich «Peregrinatio Gothica»”. Problem został zainspirowany przez prof. dr. J. Kmiecińskiego, a realizowany jest wraz z Instytutem Archeologii Uniwersytetu w Sztokholmie, Uniwersytetem w Santiago de Compostela oraz Instytutem Archeologii Uniwersytetu w Giessen. Konferencje organizowane w związku z tym tematem odbywały się w Polsce (1984 i 1986 r.), w Norwegii (1991 r.) i Hiszpanii (1993 r.). W pierwszej uczestniczyli archeologowie z Polski, Niemiec, Austrii, Szwecji, Danii, Rumunii i Czechosłowacji. W drugiej, obok badaczy z kilku polskich ośrodków archeologicznych, uczestniczyli goście z Norwegii, Rumunii, Włoch, Węgier, Niemiec i Szwajcarii.

W kolejnych latach realizacji „Peregrinatio Gothica” do współpracy przyciągnięto przedstawicieli Estonii, Norwegii, Danii, Niemiec, Francji, Szwajcarii, Włoch, Czech i Słowacji. Koordynatorem prac była Katedra Archeologii UŁ. Wyniki są publikowane w językach kongresowych w „Archaeologia Baltica” w serii „Peregrinatio Gothica”.

Zadaniem badawczym było, zasadniczo śledzenie na przykładzie Gotów, w materiale archeologicznym migracji grup ludzkich. Zwracano uwagę na wszelkie przyczyny, które tę migrację powodują. Badania te łączą się z problematyką etnogenezy.

W 1988 r. w ramach tego tematu ukazała się praca J. Kmiecińskiego *Próba określenia centrum krystalizacji społeczeństwa Gotów*²⁰.

Osiągnięciem związanym z realizacją omawianego zagadnienia jest nowa hipoteza J. Kmiecińskiego mówiąca o pierwotnej siedzibie Gotów na obszarze Polski Północnej.

Na początku lat osiemdziesiątych z propozycją współpracy do kierownika Katedry Archeologii UŁ zwrócił się przedstawiciel Instytutu Prehistorii Uniwersytetu Santiago de Compostela. W wyniku korespondencji i bezpośrednich rozmów obu zainteresowanych stron 13 marca 1985 r. została podpisana wieloletnia umowa między Uniwersytetem Łódzkim i wspomnianym Uniwersytetem z Hiszpanii. Pełnomocnikiem rektora UŁ został prof. Jerzy Kmieciński, ze strony Uniwersytetu Santiago de Compostela prof. Fernando Acuña Castroviejo.

Współpraca obejmuje archeologię, jak również inne dyscypliny naukowe, m. in. prawo, fizykę, chemię. Jej plan zawiera postanowienia o wspólnym prowadzeniu badań naukowych i popularyzacji zdobyczy naukowych. Uwzględnia wymianę publikacji i wydawnictw, organizowanie konferencji naukowych, sympozjów i spotkań. Uniwersytet Łódzki był też animatorem spotkań przedstawicieli polskich i hiszpańskich środowisk twórczych i kulturalnych.

W dziedzinie archeologii zdecydowano się na prowadzenie wspólnych badań nad problemami osadnictwa w dwu wybranych mikroregionach: Graña w Galicji (Hiszpania) i Leśno na Pomorzu (Polska). Przewidziano w badaniach udział przedstawicieli nauk pomocniczych i wykonywanie analiz specjalistycznych.

Okresowy przegląd uzyskanych rezultatów i osiągnięć badawczych ma zapewnić organizowanie, co dwa lata, wspólnych konferencji, na przemian w Polsce i w Hiszpanii, oraz publikację wyników w następujących wydawnictwach: „Arqueolxia/Memorias” – galicyjskim; „Acta Universitatis Lodziensis” Folia archaeologica i „Archaeologia Baltica” – polskich.

Wspólne badania archeologiczne miały na celu rozpoznanie osadnictwa pradziejowego w dolinie rzeki Furelos w środkowej Galicji. Pracę rozpoczęto

²⁰ J. Kmieciński, *Próba określenia centrum krystalizacji społeczeństwa Gotów*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1988, Folia archaeologica [dalej AUL, F. arch.] 9, s. 3–19.

w 1987 r. na osadzie obronnej kultury Castro (w miejscowości Graña) i w ciągu siedmiu sezonów odsłonięto liczne relikty kamiennych domów. W następnych latach prowadzono badania w Agro de Pinëiro i prace wstępne na stanowiskach w San Xiao i Vilamor. W latach 1986–1993 w badaniach na terenie Hiszpanii uczestniczyło 5–6 pracowników Katedry. Członkiem wszystkich ekspedycji był Tadeusz Grabarczyk. W kolejnych sezonach w wymienionych badaniach brali udział: Jerzy Kmiecński, Małgorzata Kowalczyk, Andrzej Grzelakowski, Krzysztof Walenta, Anna Marciniak, Jacek Błaszczak, Aleksander Andrzejewski, Maciej Trzciniński, Norbert Słowik (bliższe dane – patrz rozdział poświęcony badaniom terenowym).

Szczegółowy zakres problemów badawczych ustalany jest w okresowo przygotowywanych aneksach, podpisanych przez obie zainteresowane strony.

W relacjonowanej tu umowie przewidziano, że polscy wykładowcy będą prowadzić seminaria dla hiszpańskich studentów, natomiast pracownicy z Santiago de Compostela zajęcia dla polskiej młodzieży akademickiej. Przedstawiciele galicyjskiej uczelni uczestniczyli również w badaniach prowadzonych na terenie Polski. Obie strony współpracują także w programach międzynarodowych badań archeologicznych realizowanych w ramach problemu „Peregrinatio Gothica” oraz tematu „Procesy hellenizacji, celtyzacji i romanizacji w starożytności i w średniowieczu”.

Podobną umowę o współpracy Uniwersytet Łódzki podpisał z Uniwersytetem Kraju Basków (Bilbao, San Sebastian, Vittoria). Realizowana jest ona od 1987 r. i obejmuje archeologię, prawo i chemię.

W dziedzinie archeologii prowadzone są badania problemów: „Zagadnienie wpływu procesów romanizacji na autochtoniczną kulturę etnosu baskijskiego w starożytności i średniowieczu” oraz „Wzajemne relacje człowieka i środowiska w przeszłości oraz ślady tego we wczesnych ekosystemach”.

W realizacji tego drugiego tematu uczestniczy też Uniwersytet w Bergen (Norwegia). Umowa przewiduje wymianę prac naukowych, a także wykładów i wspólne publikowanie wyników badań.

Częściowe wyniki badań prowadzonych we współpracy z hiszpańskimi partnerami zawierają opracowania J. Kmiecńskiego i M. Kowalczyk²¹. Były one prezentowane również we wspólnie przygotowanym referacie na Międzynarodowy Kongres Nauk Pra- i Protohistorycznych w Bratysławie w 1991 r.

W wyniku umowy między Uniwersytetem Łódzkim i Uniwersytetem Santiago de Compostela łódzcy archeolodzy mieli możliwość zapoznania

²¹ J. Kmiecński, M. Kowalczyk, *Kultura castro oraz procesy celtyzacji i romanizacji na terenie Galicji w Hiszpanii*, AUL, 1992, F. arch. 17, s. 63–89; J. Kmiecński, M. Kowalczyk, K. Walenta, *Archeologia osadnicza w zastosowaniu do badań mikroregionu Grana (Galicja, Hiszpania)*, AUL, 1991, F. arch. 12, s. 21–32.

się ze zbiorami archeologicznymi północnej Portugalii, goście z Hiszpanii zwiedzali zabytki Polski Północnej.

Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych nawiązano kontakty z Université des Sciences humaines de Strasbourg – Groupe de recherche d'Histoire Romaine w dwu grupach tematycznych: „Wpływy rzymskie na tereny »Barbaricum«” oraz „Zagadnienia późnośredniowiecznej archeologii i badania średniowiecznych zespołów architektonicznych”. Planowano, że będą one realizowane przez wytypowanie stanowisk archeologicznych na terenie Francji i Polski, gdzie pracować będą polsko-francuskie ekipy badawcze. W pierwszych latach funkcjonowania umowy organizowano przyjazdy pracowników Fakultetu historycznego ze Strasburga na wykopaliska do Polski (m. in. dr Michel Mater), a także studentów na praktyki wykopaliskowe prowadzone przez Katedrę UŁ. Na podobne praktyki wyjeżdżali polscy studenci, którzy pracowali przy badaniach prowadzonych przez Uniwersytet w Strasburgu.

Były też podejmowane próby nawiązania kontaktów przez Uniwersytet Łódzki i Centre Archeologie Medievale w Strasburgu; w celu omówienia warunków wyjeżdżał do Francji w 1985 r. J. Kmiecński. Natomiast L. Kajzer przebywał tam na zaproszenie tejże instytucji prowadząc studia nad problemem murowanego budownictwa obronnego z okresu średniowiecza i nowożytności.

W ramach współpracy z innymi tamtejszymi instytucjami archeologicznymi do Francji wyjeżdżali na badania terenowe także inni pracownicy Katedry, a mianowicie: w 1985 r. K. Walenta, Lubomira Tyszler, Anna Marciniak – udział w badaniach prowadzonych przez Uniwersytet w Bordeaux. W 1986 r. Małgorzata Kowalczyk i Tadeusz Grabarczyk uczestniczyli w badaniach Urzędu Konserwatorskiego w Bordeaux, natomiast Lubomira Tyszler – w badaniach Urzędu Konserwatorskiego w Aix-en-Provence. W tym samym roku nastąpiła wymiana grup studenckich z Uniwersytetami w Strasburgu i Bordeaux. Inna grupa studentów z Łodzi była przyjmowana przez Urząd Konserwatorski Aix-en-Provence.

W 1989 r. została podpisana umowa z Uniwersytetem w Strasburgu i zarysowała się perspektywa podjęcia wspólnych zadań badawczych. Partnerzy francuscy uczestniczą w międzynarodowym programie badawczym pilotowanym przez Katedrę Archeologii UŁ, wielokrotnie już wspomnianym „Peregrinatio Gothica”.

W kontaktach Katedry z francuskimi instytucjami naukowymi odnotować należy przyjazd do Łodzi francuskiego stypendysty Georgesa Jelskiego. W Polsce studiował on metody terenowych badań archeologicznych, ze specjalnym uwzględnieniem techniki filmowej dla potrzeb dokumentacji naukowej. W Łodzi przygotowywał pod kierunkiem doc. dr. Jerzego Kmiecńskiego rozprawę doktorską.

Należy też wspomnieć o, przez wiele lat trwających, powiązaniach łódzkiej uczelni z Akademią Nauk w Brnie. W ich ramach studenci archeologii uczestniczyli w badaniach terenowych prowadzonych przez Akademię. Na zaproszenie Uniwersytetu z tegoż miasta, studenci IV roku Archeologii w Łodzi podróżowali po Czechosłowacji i poznali zbiory Instytutu Archeologii w Brnie, Nitrze, Bratysławie i Pradze. Gośćmi Katedry bywali również archeologowie z Czechosłowacji, dla przykładu przytoczyć możemy nazwiska dr. T. Durdika z Akademii Nauk w Pradze czy też doc. V. Podborskiego z Uniwersytetu w Brnie.

Gdy piszemy o współpracy z zagranicznymi instytucjami archeologicznymi, nie możemy pominąć faktu kontaktów ze Związkiem Radzieckim, a obecnie z krajami, które niegdyś wchodziły w jego skład. Pomimo kilkakrotnych prób nie doszło do podpisania oficjalnych umów z żadnym ze wspomnianych państw. Jednakże dochodzi do spotkań z przedstawicielami instytucji archeologicznych z Rosji, Białorusi i Ukrainy, szczególnie na sympozjach i konferencjach organizowanych przez Katedrę Archeologii UŁ. Między innymi w Łodzi przebywała (w 1977 r.) dr Galina Kruszelnicza z Ukraińskiej Akademii Nauk i wygłosiła wykład dla pracowników oraz studentów UŁ. W 1978 r. w konferencji zorganizowanej przy naszej współpracy przez Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie wzięło udział kilku przedstawicieli instytucji archeologicznych ZSRR; w 1986 r. przebywał w Łodzi doc. dr Jurij Malejew z Uniwersytetu w Kijowie; w 1992 r. na konferencji poświęconej początkom rolnictwa w strefie Europy Środkowej uczestniczyli przedstawiciele uniwersytetów z Ukrainy, Rosji, Litwy i Łotwy. W 1993 r. Uniwersyteckie Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności zorganizowało w Łodzi w dniach 18–19 września konferencję, w której udział wzięli dr Igor Khrapunow i dr Alexander Gersten z Uniwersytetu w Symferopolu, dr Gienadij Siemienczuk z Uniwersytetu w Grodnie oraz dr Walery Pozdniakow i dr Walery Szabliuk z Instytutu Historii Białoruskiej Akademii Nauk w Mińsku. Uczni z krajów Wspólnoty Niepodległych Państw uczestniczą również w pracach programu „*Peregrinatio Gothica*”, a ich artykuły publikowane są w czasopiśmie „*Archaeologia Baltica*”²².

Z naszej strony do wspomnianych krajów wyjeżdżał m. in. J. Kmieciński, – w 1985 r. do Kijowa na Kongres Archeologii Słowiańskiej, L. Wojda – w celu zbierania materiałów do pracy naukowej, w październiku 1993 r. uczestniczył on w międzynarodowym sympozjum zorganizowanym przez Instytut Historii Białoruskiej Akademii Nauk w Mińsku – poświęconym pamięci archeologów represjonowanych przez stalinowski reżim²³.

²² Por. bibliografię w dalszych rozdziałach.

²³ *Čas, pomniki, ljudi. Mižnarodna Konferencyja Mińsk 27–30 X 1993, Programa, Mińsk 1993.*

W ramach współpracy z Instytutem Historii Estońskiej Akademii Nauk w Tallinie w 1988 r. gościł w Polsce prof. Raimo Pullat, który miał wykład dla pracowników i studentów Uniwersytetu Łódzkiego. W czasie jego wizyty uzgodniono przyjęcie do druku monografii cmentarzyska kultury zachodnio-bałtyjskiej z Mazur, opracowanej przez nieżyjącą już, wybitną uczoną, Martę Schmiedehelm.

Możemy również mówić o pewnych kontaktach z przedstawicielami austriackich archeologów, którzy w 1986 r. zaprosili J. Kmiecńskiego na sympozjum organizowane przez Austriacką Akademię Nauk w Zwettel.

W 1988 r. zarysowały się perspektywy współpracy z Uniwersytetem w Joannie i greckim Ministerstwem Kultury. Wstępne uzgodnienia odbyły się przy okazji pobytu w Łodzi dr. Marcosa Roussosa, przedstawiciela greckiego Ministerstwa Kultury. Zwiedził on łódzkie placówki archeologiczne i wygłosił odczyt dla pracowników i studentów.

W tym samym roku gośćmi Katedry byli: prof. Nicolas David i dr Judy David z Uniwersytetu w Calgary (Kanada) oraz prof. Wendelin Leidniger, dyrektor muzeum żup solnych w Werl (RFN).

W 1987 r. w Katedrze przebywał na stażu naukowym dr Roger Oula z Instytutu Historii Sztuki i Archeologii Afrykańskiej Uniwersytetu w Abidżanie (Wybrzeże Kości Słoniowej), skierowany do naszej uczelni przez paryski Komitet UNESCO.

Drugą stażystą przybył z Uniwersytetu w Nescastle, był to Richard Willis, który prowadził badania krzemieni. Wyniki opublikował w pracy: *The results of the microwear analysis of some polish mesolithic sites*.

Przyjazne kontakty, nie poparte oficjalną umową z Instytutem Archeologii w Zürichu, przejawiały się we współpracy nad podręcznikiem akademickim *Pradzieje ziem polskich*.

Porozumienie o współpracy z Uniwersytetem w Giessen obejmuje wymianę pojedynczych pracowników naukowych. Na jej podstawie Jerzy Kmiecński wykladał i prowadził konwersatorium z pracownikami i studentami Uniwersytetów w Giessen i Bonn oraz Instytutu Herdera w Marburgu. Natomiast w Łodzi wykładali prof. M. Menke i prof. H. D. Kahl z Uniwersytetu w Giessen.

W ramach tej samej umowy J. Kmiecński podróżował po RFN – zbierając materiały do realizowanego tematu „Archeologia i nacjonalizm w Niemczech”. W celach naukowych do tego kraju wyjeżdżał również T. Grabarczyk.

W zakresie kontaktów pracowników Katedry Archeologii UŁ z naukowymi instytucjami zagranicznymi należy odnotować fakt wyboru na członków towarzystw naukowych. Jak już wspomniano, Jerzy Kmiecński został członkiem Duńskiego Towarzystwa Naukowego oraz członkiem Rady Naukowej Instytutu im. J. G. Herdera w Marburgu. Natomiast Leszek Kajzer w czerwcu 1992 r. został wybrany na członka Comité Permanent Castrum Bene w Budapeszcie.

IV. WSPÓLPRACA Z UCZELNIAMI, INSTYTUCJAMI NAUKOWYMI I URZĘDAMI KRAJOWYMI

Wielokrotnie już wspomniano o współpracy Katedry Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego z muzeami, instytucjami archeologicznymi oraz innymi uczelniami polskimi. Wynikały one – w wielu przypadkach – ze związków personalnych. Jak wiemy, prof. dr hab. K. Jażdżewski był kierownikiem Katedry oraz dyrektorem Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego, natomiast prof. dr hab. A. Nadolski kierownikiem Zakładu Archeologii Polski Średniowiecznej w UŁ i jednocześnie Zakładu Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN. Także mgr H. Wiklak, który w Katedrze pełnił funkcję asystenta, był jednocześnie Konserwatorem Zabytków Archeologicznych na województwa łódzkie, bydgoskie i gdańskie. Wielu pracowników Katedry prowadziło zajęcia dydaktyczne na Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Często były przypadki prowadzenia zajęć dla łódzkich studentów przez wykładowców z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Zakładu Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN, a także z Instytutu Historii Kultury Materialnej z Warszawy.

W ramach międzyuczelnianej współpracy, niemal od początku działalności do chwili obecnej, następuje wymiana studenckich praktyk wakacyjnych. Także do dziś trwa, podjęta w latach siedemdziesiątych, współpraca z innymi kierunkami studiów i innymi uczelniami w interdyscyplinarnych badaniach na wybranych obiektach archeologicznych. Znaczące wyniki przyniosły wspólne badania – w których obok archeologów uczestniczyli przedstawiciele takich dyscyplin, jak antropologia, paleobotanika, geologia, gleboznawstwo, metaloznawstwo – na kompleksach osadniczych na Pomorzu (Raciąż, Leśno) i na Kujawach, jak również w Tatrach. Ważne rezultaty uzyskano dzięki udziałowi w badaniach pracowników Zakładu Paleoeologii Czwartorzędu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. W realizacji szeroko zakrojonych problemów badawczych, m. in. „Peregrinatio Gothica”, pilotowanych przez Katedrę Archeologii UŁ uczestniczą specjaliści różnych dyscyplin naukowych tak z krajowych, jak i zagranicznych instytutów.

Efektom współpracy z wszystkimi placówkami archeologicznymi było wydanie podręcznika akademickiego *Pradzieje ziem polskich*²⁴.

Katedra Archeologii UŁ współpracowała z Politechniką Łódzką nad projektem i wykonaniem urządzeń do mechanizacji archeologicznych prac polowych.

²⁴ J. Kmiecński, red. *Pradzieje ziem polskich*, t. 1, cz. 1, Warszawa–Łódź 1989; i t. 1, cz. 2, Warszawa–Łódź 1988.

Nadmienić wypada, że prof. dr J. Kmiecński przez wiele lat wchodził w skład Rady Naukowej IHKM PAN (obecnie Instytut Archeologii i Etnologii). Z wymienionym Instytutem Katedra współdziałała w pracach nad niektórymi tematami badawczymi. Tu odnotować należy udział obu instytucji w realizacji resortowego Programu Badań Naukowych w problemie „Grunwald”.

Profesor dr hab. J. Kmiecński od lat pełnił funkcję Pełnomocnika Rektora Uniwersytetu Łódzkiego do spraw współpracy z Urzędami Wojewódzkimi Bydgoszczy i Włocławka. Natomiast prof. dr hab. Leszek Kajzer w 1991 r. został powołany przez Senat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na zastępcę przewodniczącego Rady Naukowej Uniwersyteckiego „Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności” przy tym uniwersytecie. Ponadto jest członkiem Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN i wiceprzewodniczącym Komisji Archeologii Polski Średniowiecznej i Nowożytnej, ostatnio został mianowany przewodniczącym Rady Konserwatorsko-Archeologicznej przy Generalnym Konserwatorze Zabytków RP.

Ze względu na rozległe plany badawcze i prace przewidziane w programach edukacji młodej kadry archeologów, Katedra prowadzi badania terenowe w różnych regionach Polski. Jest to możliwe dzięki współpracy (w niektórych przypadkach umocowanej oficjalnymi umowami) z wieloma instytucjami:

- Konserwatorami zabytków – Państwową Służbą Ochrony Zabytków, z centralą i Oddziałami Wojewódzkimi w Bydgoszczy, Łodzi, Gdańsku, Kielcach, Radomiu, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku, Sieradzu, Skierniewicach, Włocławku,
- Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska w Katowicach,
- Regionalnymi Ośrodkami Studiów i Ochrony Zabytków Środowiska Kulturowego,
- Urzędami Wojewódzkimi: łódzkim, sieradzkim, bydgoskim, kaliskim, piłskim i włocławskim.

Na mocy formalnych umów o współpracę z Urzędami Wojewódzkimi w Bydgoszczy, Skierniewicach, Włocławku były realizowane następujące tematy:

1. Środowiskowe uwarunkowania osadnictwa,
2. Zagospodarowanie przestrzenne zabytkowych kompleksów urbanistycznych.

Współpraca, o której tu mowa, przyniosła wymierne korzyści w postaci opracowania zagospodarowania przestrzennego miast: Tucholi, Chojnic, Włocławka i Brześcia Kujawskiego. Przy tym należy podkreślić, że projekt zagospodarowania Tucholi był eksponowany w postaci wystawy w Landskronie, Kolmar i Visby – w Szwecji. Ponadto, w wyniku badań doprowadzono do wyeksponowania jako trwałej ruiny zamków w Raciążku i Bobrownikach na Kujawach.

Efektom działalności Katedry jest również powstanie 3 rezerwatów z trwałą wystawą w Leśnie, Odrach i Raciążu, a także opracowanie tras turystycznych na terenie Borów Tucholskich.

Na konto dokonań Katedry zapisać trzeba wydanie przewodników i folderów po Chojnicach, Tucholi, Pucku, Raciążku i Bobrownikach oraz opracowanie i opublikowanie dziejów Tucholi, Brus, Czerska i Raciążka.

Celom popularyzacji wiedzy o badanych obiektach i rezultatach prac – służyły wystawy i konferencje organizowane w miejscowościach będących przedmiotem prac wykopaliskowych. Dawały one możliwość zapoznania miejscowego społeczeństwa z działaniami archeologów, a z drugiej strony – z dziejami własnego regionu.

Katedra Archeologii UŁ, mimo dużego zaangażowania sił i środków w badaniach w różnych częściach Polski, nigdy nie zaniedbywała prac badawczych na rzecz własnego rejonu – czyli Łodzi i jej okolic. W okresie po 1948 r. koncentrowano się tu głównie na badaniach zwiadowczych, ponieważ z powodu braku przed II wojną światową ośrodka archeologicznego w Łodzi, region łódzki był słabo zbadany. W ramach ćwiczeń ze studentami przeprowadzono badania powierzchniowe, w trakcie których odkryto szereg nowych stanowisk archeologicznych. Częste wycieczki w okolice Lutomierska, Bełchatowa, Sieradza przyczyniły się do odkrycia i rejestracji jeszcze większej ich liczby. Pracownicy Katedry uczestniczyli również we wspólnych z innymi łódzkimi instytucjami archeologicznymi badaniach w Łęczycy, Tumie, Sieradzu, Poddębicach i Lutomiersku. Badania własne prowadziła Katedra w Psarach, pow. Piotrków Trybunalski, w m. Bełchów, pow. Łowicz, Mnich, pow. Kutno i innych miejscowościach²⁵. W 1989 r. katedra złożyła akces do nowo powstałego regionalnego (wieloletniego) programu badań naukowych związanego z Łodzią i jej najbliższymi okolicami – „Społeczeństwo regionu Łodzi i jego uwarunkowania historyczne. Dzieje osadnictwa i miast”. Prowadzi ona też badania problemu: „Historia społeczeństw pradziejowych i wczesnośredniowiecznych na obszarze Polski Środkowej w międzyrzeczu Warty i Pilicy”. Kierowanie tym tematem przyjął na siebie prof. dr hab. Jerzy Kmiecński. Przewidziany okres badań – do 1998 r., a zakończenie w postaci syntezy. Dotychczasowe rezultaty zostały omówione w dalszych częściach niniejszego tomu.

Podsumowując ten podrozdział podkreślić należy, że wszelkie prace realizowane we współdziałaniu z różnymi instytucjami i administracją państwową zakładały wykorzystanie osiągniętych rezultatów na potrzeby miast i społeczności obszarów penetrowanych przez pracowników naszej Katedry.

²⁵ M. Blombergowa, T. Oziemska, *Dzieje Katedry...*, s. 207–208 oraz mapa.

V. DOROBEK PUBLIKACYJNY I REDAKCYJNY

Od szeregu lat Katedra wydaje własne serie wydawnicze. Pierwsza z nich „Archaeologica Baltica”, która od 1983 r. stała się organem międzynarodowego programu badawczego „Pomerania”, jest odnotowana w biuletynach UNESCO i ukazuje się pod patronatem tej organizacji. Długoletnim jej redaktorem jest prof. dr hab. Jerzy Kmiecński. Do chwili obecnej ukazało się 10 tomów.

Druga seria to „Folia archaeologica”, która stanowi część „Acta Universitatis Lodzianis”. Funkcję redaktora Redakcji Naukowo-Dydaktycznej przez szereg lat pełnił również Jerzy Kmiecński. Po jego rezygnacji, od 1 stycznia 1991 r. stanowisko to objął prof. dr hab. Leszek Kajzer. Do końca 1993 r. ukazało się 18 tomów.

Seria trzecia, „Budownictwo obronno-rezydencjonalne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej”, wydawana jest we współpracy z Urzędem Wojewódzkim we Włocławku. Funkcję jej redaktora pełni Leszek Kajzer. Dotychczas ukazały się 3 tomy²⁶.

Pracownicy Katedry od lat najdawniejszych uczestniczyli w czynnościach komitetów redakcyjnych różnych wydawnictw naukowych. Od ich powstania aż do ostatnich dni swej działalności prof. dr hab. Konrad Jażdżewski był redaktorem (z jego inicjatywy utworzonych) wydawnictw „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” oraz „Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”. Przez wiele lat był także redaktorem „Acta Archaeologica Lodzianis” i międzynarodowej serii „Inventaria Archaeologica”, wydawanej w języku francuskim. Kierował też komitetem redakcyjnym „Glossarium Archaeologicum”.

Znaczną aktywność redakcyjną przejawia Jerzy Kmiecński, który obok już wymienionych prac, ma na swym koncie udział w tak poważnych wydawnictwach jak, m. in., publikacja książki Międzynarodowego Kongresu Archeologii Słowiańskiej w Warszawie (był redaktorem tomu 2)²⁷. Powołano go też na stanowisko naczelnego redaktora pierwszego akademickiego podręcznika *Pradzieje ziem polskich*. (Tadeusz Grabarczyk został natomiast sekretarzem redakcji). Projekt tego podręcznika zrodził się w trakcie odbywających się w Katedrze, od połowy lat siedemdziesiątych, ogólnopolskich porad pracowników instytutów archeologicznych, dotyczących programów studiów w zakresie archeologii. Prace nad podręcznikiem realizowane były w ramach problemu międzyresortowego R III 6.

J. Kmiecński w 1983 r. został powołany przez Uniwersytet Łódzki do pełnienia funkcji zastępcy redaktora wydawnictwa „Turystyka”. Ponadto wchodzi w skład komitetu redakcyjnego „Acta Archaeologica Lodzianis”.

²⁶ Por. kolejne artykuły w niniejszym tomie.

²⁷ *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej Warszawa 14-18 IX 1965*, t. 2, Wrocław 1969.

Działalność redakcyjną w wydawnictwach łódzkich mają na swym koncie prof. dr hab. Romana Gupieńcowa, dr Elżbieta Grzelakowska, mgr Krystyna Nadolska i inni pracownicy Katedry.

Niemalą jest też ich dorobek publikacyjny. Liczne artykuły zamieszczone były w „Pracach i Materiałach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego”, „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej”, „Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Łódzkiego”, „Materiałach Archeologicznych”, „Studiach Wczesnośredniowiecznych” oraz w wielu innych archeologicznych i historycznych czasopismach ogólnopolskich i regionalnych, a także zagranicznych (niemieckich, szwedzkich, hiszpańskich, rosyjskich i innych).

Szczegółowe dane zamieszczone zostały w przypisach bibliograficznych do poszczególnych rozdziałów.

Na koniec niniejszych uwag chciałabym wspomnieć, iż działalność naukowa pracowników Katedry, ich praca dydaktyczna, popularyzatorska, konserwatorska i w innych dziedzinach była doceniana przez gremia instytucji i towarzystw naukowych oraz administrację różnych szczebli rządów państwowych polskich i zagranicznych.

Wyrazem takiego uznania był wybór pracowników Katedry na członków towarzystw i wspomnianych już Komisji. O członkostwie zagranicznych towarzystw naukowych wspomniano wcześniej w części poświęconej kontaktom zagranicznym. Omawiać udział w pracach różnych komisji krajowych zaczniemy od osoby prof. Konrada Jażdżewskiego, który został uhonorowany mianem członka-korespondenta Polskiej Akademii Nauk (1983 r.). Ponadto należy stwierdzić, że był on zapraszany do współpracy w licznych gremiach naukowych. Z wielu Jego godności, uzyskanych w okresie pracy w Uniwersytecie Łódzkim wymienić trzeba: członkostwo Komisji Antropologii i Prehistorii Polskiej Akademii Umiejętności (przed 1947 r.); Komisji Antropologicznej PAU (1947–1951); Komisji Słowianoznawczej PAU (1949–1951); Rady Naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN (1953 – do śmierci); Komitetu Nauk Historycznych PAN (1959 – do śmierci); Komisji Etnogenezy Słowian przy Komitecie Słowianoznawstwa PAN (1972 – do śmierci); Rady Konserwatorskiej przy Ministerstwie Kultury i Sztuki (od 1953 r.); Zespołu Rzeczoznawców Archeologii przy Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego (1957–1963); Komisji Archeologicznej przy Prezydium Komitetu Przygotowawczego obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego przy Ogólnopolskim Komitecie Frontu Jedności Narodu (1960–1966); był wiceprezesem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Archeologicznego (1953–1971); prezesem Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego (1946–1963 i 1971–1973).

W ciągu lat pracy w Uniwersytecie Łódzkim prof. Konrad Jażdżewski był nagradzany ponad 40 razy różnymi odznakami, medalami i krzyżami krajowymi i zagranicznymi. Najwyżej cenił sobie Złoty order papieski „Pro

Ecclesia et Pontifice” otrzymany od Papieża Pawła VI w 1966 r. Z odznaczeń państwowych otrzymał prof. K. Jażdżewski Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1956 r.), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1959) i Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1974). Władze Uniwersytetu i resort Szkolnictwa Wyższego odznaczali go następującymi medalami: Medal 10-lecia PRL (1955), Brązowy medal „W służbie społeczeństwa i nauki” (1976), Złota Odznaka Uniwersytetu Łódzkiego (1972), Brązowy Medal Edukacji Narodowej (1978). Ponadto prof. K. Jażdżewski otrzymał odznaki: Srebrny medal 500-lecia powrotu Gdańska do Polski za zasługi dla ochrony zabytków i upowszechnienie kultury – od Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku (1955), Srebrną Odznakę Honorową za zasługi dla Gdańska (1969), Srebrną Odznakę Honorową m. Łodzi (1960), Brązową odznakę Tysiąclecia Państwa Polskiego od Miejskiego Komitetu FJN w Gdańsku (1963), Brązowy pamiątkowy medal m. Gniezna (1963), odznakę „Zasłużony Działacz Kultury” (1964), Złotą odznakę „Za opiekę nad Zabytkami” (1964) i liczne inne od zarządów miasta Łodzi, Warszawy, Włocławka, Wrocławia.

Z zagranicznych odznaczeń należy wmienić: Srebrny medal z wizerunkiem doży weneckiego Enrico Dandolo i św. Marka – od Międzynarodowej Unii Nauk Prahistorycznych i Protohistorycznych (1974), Brązowy medal „De Musei rebus bene meritis” od Muzeum Morawskiego w Brnie (1977) i Medal na 250-lecie muzeów naukowych (matematyczno-przyrodniczych) w Dreźnie od Museum für Vor-und Frühgeschichte w Dreźnie (1978).

Profesor dr hab. Andrzej Nadolski również był członkiem licznych rad i towarzystw naukowych, w tym: Rady Naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej (później Instytutu Archeologii i Etnologii PAN), Polskiego Towarzystwa Historycznego, Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich.

Profesor A. Nadolski został uhonorowany wieloma odznaczeniami i nagrodami, z których wymienić należy: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Partyzancki, Medal Komisji Edukacji Narodowej, odznakę „Zasłużony Działacz Kultury”, Złoty Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej.

Profesor Jerzy Kmiecinski jest także członkiem wielu towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych: Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Był też członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, członkiem Rady Naukowej do spraw archeologicznych przy Ministerstwie Kultury i Sztuki, członkiem różnych komisji uczelnianych i wydziałowych Uniwersytetu Łódzkiego oraz Pełnomocnikiem Rektora UŁ do współpracy z Uniwersytetami w Hiszpanii

i Szwecji oraz do spraw współpracy z Uniwersytetem Warszawskim i Uniwersytetem Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie.

Był odznaczany licznymi medalami i wielokrotnie nagradzany, m. in. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi (1985 r.), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1990), dwukrotnie nagrodę Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wzszego i kilkanaście razy nagrody Rektora Uniwersytetu Łódzkiego.

Profesor Leszek Kajzer jest wiceprzewodniczącym Komisji Archeologii Średniowiecza i Nowożytności Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN oraz przewodniczącym Rady Konserwatorsko-Archeologicznej przy Generalnym Konserwatorze Zabytków RP. Działa w Stowarzyszeniu Historyków Sztuki, Łódzkim Towarzystwie Naukowym i Włocławskim Towarzystwie Naukowym.

Profesor Romana Gupieńcowa nagrodzona została Złotym Krzyżem Zasługi (1974 r.) i Złotą Odznaką Uniwersytetu Łódzkiego, natomiast dr Elżbieta Grzelakowska otrzymała nagrodę Rektora UŁ.

VI. KATEDRA ARCHEOLOGII KLASYCZNEJ

Na Wydziale Humanistycznym od samego początku funkcjonowania Uniwersytetu Łódzkiego czynna była Katedra Archeologii Klasycznej. Na jej kierownika powołano (w maju 1945 r.) Rajmunda Gostkowskiego. Początkowo mianowano go profesorem nadzwyczajnym, a w czerwcu 1946 r. zwyczajnym.

Profesor dr hab. Rajmund Gostkowski (1885–1966), jak wielu innych pracowników Uniwersytetu Łódzkiego repatriowany był z Wilna, z którym związany był od 1925 r. W latach 1903–1906 studiował filologię klasyczną oraz archeologię klasyczną pod kierunkiem profesora Kazimierza Morawskiego i Piotra Bieńkowskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studia kontynuował w Wiedniu u prof. S. Reischa (w latach 1909 i 1915) oraz na Uniwersytecie w Berlinie pod kierunkiem prof. U. Wilckena, a następnie we Francuskiej Szkole w Atenach u prof. Ch. Pickarda (lata 1922–1924). Doktoryzował się w zakresie archeologii klasycznej w 1925 r. i został zaproszony przez Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie do prowadzenia wykładów zleconych; w 1929 r. otrzymał stanowisko zastępcy profesora w tymże uniwersytecie. W 1934 r. habilitował się na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, a w 1937 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu w Wilnie i wykładał tam do końca 1939 r. W maju 1945 r. objął Katedrę Archeologii Klasycznej w Łodzi i kierował nią do października 1950 r. Katedrę wówczas zamknięto, a profesora usunięto z Uniwersytetu Łódzkiego. Działalność Katedry Archeologii Klasycznej wznowiono we wrześniu 1957 r.,

kierownikiem ponownie został profesor R. Gostkowski i pracował w niej do czasu przejścia na emeryturę – we wrześniu 1960 r.

Profesor R. Gostkowski w latach 1950–1960 był zatrudniony na stanowisku profesora zwyczajnego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie wykładał archeologię antyczną. Ponadto w latach 1948–1952 prowadził wykłady zleczone z archeologii klasycznej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Profesor R. Gostkowski miał opinię znakomitego wykładowcy, wybitnego popularyzatora wiedzy o języku, kulturze i sztuce starożytnej Grecji oraz Rzymu. Autor poświęconego Mu nekrologu S. Parnicki-Pudełko pisał, że prof. Gostkowski: „swoich wysiłków dydaktycznych nie skupiał na jednostkach, toteż nie wychował uczniów – archeologów antycznych, którzy staliby się pracownikami nauki. Swą wiedzę przekazywał wielu”²⁸. Obok wykładów uniwersyteckich miał bowiem liczne odczyty i wykłady w szkołach średnich, Towarzystwie Wiedzy Powszechnej, a także na uniwersytetach niemieckich i w Akademii Nauk w Berlinie. Wykłady zleczone dla słuchaczy wielu kierunków humanistycznych na UŁ prowadził do ostatnich dni życia. Był aktywnym członkiem kilku towarzystw, m. in. Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Naukowego KUL i Polskiego Towarzystwa Filologicznego, w którym sprawował obowiązki wiceprzewodniczącego.

Funkcję asystentki w Katedrze Archeologii Klasycznej pełniła Wanda Rukóżyżo (ur. 9 czerwca 1911 r.), która studia w zakresie filologii klasycznej zaczęła na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Tak jak prof. R. Gostkowski, Wanda Rukóżyżo przybyła z Wilna do Łodzi i w czerwcu 1945 r. została zatrudniona w Uniwersytecie. Jednocześnie kończyła studia w zakresie filologii klasycznej na Uniwersytecie w Toruniu. Stopień magistra filologii w zakresie filologii klasycznej otrzymała 9 marca 1948 r. Na Uniwersytecie Łódzkim studiowała historię sztuki, którą ukończyła uzyskując stopień magistra 29 października 1952 r.

Od likwidacji Katedry w 1950 r., pracowała w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego, aż do przejścia na emeryturę. W momencie reaktywowania Katedry powróciła na asystenturę w wymiarze 1/2 etatu.

Jak wynika z relacji p. W. Rukóżyżo, asystentem w Katedrze Archeologii Klasycznej był w roku akademickim 1949/1950 Jan Braun, a także przez krótki czas, również Tadeusz Błaszczyk, później profesor w Instytucie Historii UŁ.

Siedziba Katedry Archeologii Klasycznej w latach 1945–1950 znajdowała się przy ulicy M. Skłodowskiej Curie 11, w latach 1957–1960 przy Al. Kościuszki 21. Gdy prof. R. Gostkowski przeszedł na emeryturę gościny

²⁸ S. Parnicki-Pudełko, *Rajmund Gostkowski (1885–1966)*, „Archeologia” 1966, t. 17, s. 249–250.

udzieliła mu Katedra Archeologii Polski w gmachu przy PL. Wolności 14, gdzie otrzymał samodzielny pokój do pracy i pomieszczenie na księgozbiór.

24 marca 1966 r. w budynku tym odbyła się również uroczystość z okazji 80 rocznicy urodzin prof. R. Gostkowskiego. Jubileusz zorganizowały łódzkie Oddziały Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Polskiego Towarzystwa Filologicznego²⁹.

VII. SIEDZIBA KATEDRY, JEJ PRACOWNIE I WYPOSAŻENIE

Od pierwszych dni istnienia studium archeologii miało swoją siedzibę w gmachu przy Placu Wolności 14, który zajmowało wspólnie z Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym. Pracownicy Katedry korzystali również z sali wykładowej i różnych pracowni specjalistycznych Muzeum. Zbiory biblioteczne ulokowane były i do dziś pozostają razem z księgozbiorem Muzeum, przy czym zachowano oczywiście odrębność inwentarza.

Katedra zajmuje pomieszczenia na czwartym piętrze oraz salę przystosowaną do zajęć dydaktycznych na trzecim piętrze. Na tym poziomie znajduje się też pracownia fotograficzna z ciemnią. Powierzchnia zajmowana przez Katedrę wynosi 410 m². Pracownicy korzystają również z amfiteatralnej sali wykładowej z zaciemnieniem, przystosowanej do wykładów z użyciem sprzętu audiowizualnego, należącej do Muzeum.

W miarę podejmowania nowych zadań badawczych i zatrudniania coraz większej liczby pracowników, posiadane pomieszczenia stały się zbyt ciasne. Katedra uzyskała wówczas część parterową budynku przy ul. Jaracza 78. Znajdują się tam: sala wykładowa, dwie pracownie (konserwacji metali i ceramiczna) i kilka pomieszczeń dla pracowników.

Katedra posiada dwie bazy terenowe przystosowane do całorocznego funkcjonowania, służące celom dydaktycznym i naukowo-badawczym. Jedna to stacja w miejscowości Białe Błota w gminie Chojnice, druga usytuowana jest w Klonowicach, gmina Czersk, obie w województwie bydgoskim. Na zaplecze laboratoryjne składają się: 1 pracownia konserwacji metali w Łodzi i dwie pracownie konserwacji ceramiki – jedna w Łodzi, druga w terenie. Czynna jest również baza sprzętu do zmechanizowanych badań archeologicznych – niektóre z urządzeń zaprojektowali i wykonali wspólnie pracownicy Katedry oraz Politechniki Łódzkiej.

Na wyposażenie specjalistyczne składają się: sprzęt geodezyjny, mikroskop, komputer z drukarką, wyposażenie pracowni konserwacji metali, wieże

²⁹ S. Parnicki-Pudełko, *Profesor dr Rajmund Gostkowski (W osiemdziesiątą rocznicę urodzin)*, „Meander” 1966, t. 21, nr 7/8, s. 257–259.

fotograficzne. Ponadto Katedra dysponuje pełnym wyposażeniem do zmechanizowanych prac terenowych.

Zaplecze naukowe tworzy księgozbiór liczący ponad 12 000 wydawnictw zwartych i ok. 6000 woluminów czasopism; komplet map topograficznych stanowiących pokrycie całej Polski, w różnych skalach; zbiór przezroczy, mapy ściennie. Sala wykładowa wyposażona jest w sprzęt audiowizualny.